

Het beslisgedrag van de rechter nader bekeken

Een empirisch onderzoek naar het beslisgedrag van de rechter op politierechterzittingen in Nederland

Auteurs: B. Assink
M.J.M. Dekkers
P.L.E.R. Keppenne
N. Pepels

Studie: Nederlands Recht
Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Universiteit Maastricht

Thema: Marble-project "Empirisch onderzoek rechtspraak"
Begeleiding: Mr. F.J. Fernhout
Datum: 10 augustus 2010

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1. Inleiding	5
1.1 Invalshoek van het onderzoek	5
1.2 Probleemstelling en hypothese	6
1.3 Opbouw van dit rapport	7
2. Politierechterzittingen als laboratorium voor een onderzoek naar beslisgedrag van rechters	8
2.1 Inleiding	8
2.2 Het onderzoek ter terechtzitting op politierechterzittingen	8
2.3 Frequentie van politierechterzittingen	11
2.4 Uitzondering op de verplichting tot het voorhouden van stukken	12
2.5 Onderzoek gericht op onmiddellijke afdoening	13
2.6 Onmiddellijk uitspraak na sluiting van het onderzoek	13
2.7 Openbaarheid van de rechtspraak	14
2.8 Afwijkende procedure bij verstekzaken	15
3. Methodologische verantwoording	16
3.1 Inleiding	16
3.2 Opzet van het onderzoek	16
3.2.1 Gehanteerde parameters	16
3.2.2 Noteren van de parameters	25
3.2.3 Dataverzameling en dataverwerking	26
3.3 Representativiteit	27
4. Vergelijken van straffen	29
4.1 Het vergelijken van straffen in andere onderzoeken	29
4.1.1 “Op de stoel van de rechter”: Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?	30
4.1.2 De harde en de zachte hand – een statistische analyse van verschillen in sanctiebeleid (Trema)	32
4.1.3 Lawyers’ Predictions of Judicial Decisions	33
4.1.4 Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken	34
4.2 Straffen vergelijken door een indexcijfer	35
4.2.1 Eisen waaraan een strafindexcijfer moet voldoen	35
4.2.2 Uitwerking strafindex	36
4.2.3 Validering en verfijning van de strafindex	39
4.2.3.1 Opzet van het indexonderzoek	40
4.2.3.2 Protocol van het indexonderzoek	41
4.2.3.3 Verantwoording van het indexonderzoek	42

4.2.3.4 Uitkomst indexonderzoek	43
4.2.3.5 Bijgestelde strafindex	46
4.2.3.6 Rekenen met de strafindex	48
5. Analyse van de onderzoeksgegevens	49
5.1 Inleiding	49
5.2 Basisgegevens per rechtbank	49
5.2.1 De rol van deskundigen, getuigen en slachtoffers	54
5.2.2 De positie van verstekzaken	54
5.3. Verbanden tussen het beslisgedrag van de rechter en de in het onderzoek geregistreerde parameters	56
5.3.1 Relatieve afwijking van de eis en de aanwezigheid van een advocaat	56
5.3.2 Vrijspraken en de aanwezigheid van een advocaat	58
5.3.3 Overige onderzochte verbanden	58
5.3.3.1 Kwartier van de uitspraak en de procentuele afwijking van de eis	58
5.3.3.2 Het laatste woord en de procentuele afwijking van de eis	60
5.3.3.3 Geslacht van de verdachte, rechter en officier en de procentuele afwijking van de eis	60
5.3.3.4 Interrumperen en afkappen van de verdachte en de procentuele afwijking van de eis	61
5.4 Conclusie	63
Samenvatting	64
Literatuurlijst	65
Bijlage 1. Het onderzoeksformulier	67
Bijlage 2. De gehanteerde kaartjes bij het indexonderzoek	68

Voorwoord

Voor u ligt een onderzoeksrapport ter afronding van de bachelorstudie Nederlands Recht aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Maastricht. Het betreft een empirisch onderzoek naar het beslisgedrag van politierechters op Nederlandse politierechterzittingen.

Het onderzoek vindt plaats in het kader van een Marble-project. Het project is een onderzoeksgestuurd leertraject dat speciaal geselecteerde studenten de mogelijkheid biedt academisch onderzoek te doen. Dit project voegt een aantal extra factoren aan het reguliere bacheloressay toe. Deze bestaan onder andere uit het werken in groepsverband, het uitvoeren van empirisch onderzoek en het daadwerkelijk komen tot nieuwe bevindingen. Het Marble-project wordt gefinancierd door de Nederlandse Organisatie van Wetenschappelijk Onderzoek.

Graag danken wij alle personen die een bijdrage hebben geleverd aan dit onderzoeksrapport c.q. bacheloressay. In het bijzonder danken wij onze scriptiebegeleider, de heer mr. F.J. Fernhout, die ons kennis heeft laten maken met het uitvoeren van empirisch onderzoek. Tot slot gaat onze dank uit naar de nietsvermoedende politierechters en officieren van justitie die onderwerp waren van dit onderzoek.

Maastricht, 10 augustus 2010

Bob Assink, Marc Dekkers, Patrick Keppen en Niels Pepels

1. Inleiding

1.1 Invalshoek van het onderzoek

Van rechters wordt verwacht dat zij onafhankelijk en onpartijdig zijn. Zij moeten de wet toepassen en zich niet laten leiden door afwegingen of belangen die niet in de wet verdisconteerd zijn. Dit wordt gewaarborgd door onder andere art. 6 EVRM en door de verschillende procesregelingen die het mogelijk maken rechters te wraken.

Van die mogelijkheid wordt niet veel gebruik gemaakt.¹ Dat geeft het comfortabele gevoel dat de Nederlandse rechter zich naar alle waarschijnlijkheid op correcte wijze van zijn taak kwijt. Maar er kan meer aan de hand zijn dan aan de oppervlakte blijkt. Onbewuste beïnvloeding van een rechter is immers ook goed mogelijk. Een rechter kan heel goed geneigd zijn om knappe vrouwen eerder gelijk te geven dan een nare man die hem constant in de rede valt, zonder dat hij dat zelf in de gaten heeft. Rechters zijn per slot van rekening ook maar mensen. Het is dus de vraag of dit valt terug te vinden in hun beslisgedrag.

Het idee van dit onderzoek is om na te gaan of van een dergelijke onbewuste beïnvloeding sprake is. Een dergelijk onderzoek is niet eenvoudig uit te voeren, nu een simulatie – nog afgezien van de kosten – vermoedelijk geen resultaten zal geven aan de hand waarvan uitspraken kunnen worden gedaan over de werkelijkheid. Het voor het onderzoek vereiste laboratorium menen wij evenwel gevonden te hebben in de politierechterzittingen, die dagelijks overal in het land plaatsvinden.

In Nederland worden zwaardere overtredingen en lichte misdrijven door de politierechter als *unus iudex* behandeld. Deze politierechter maakt als enkelvoudige kamer deel uit van de sector strafrecht van één van de 19 rechtbanken in Nederland. Er wordt een grote verscheidenheid aan zaken behandeld. Hierbij kan worden gedacht een diefstal, bedreiging, rijden onder invloed van alcohol en het beledigen van een politieambtenaar. Het kenmerkende van een politierechterzaak is het feit dat er vrijwel altijd direct mondeling uitspraak wordt gedaan.

Doordat op dergelijke zittingen meteen mondeling uitspraak wordt gedaan, valt goed te onderzoeken of een fenomeen als hiervoor bedoeld zich voordoet of niet. Dat is het doel van dit onderzoek geworden.

¹ M. Kuijer, 'Schijn van partijdigheid: de resultaten van het WODC-rapport over wraking, verschoningscode en nevenfuncties', *NJB* 2002, p. 2089 – 2093.

1.2 Probleemstelling en hypothese

Het onderwerp van dit onderzoek lijkt in eerste instantie simpel, maar blijkt bij nadere bestudering al snel gecompliceerd te zijn: de studie richt zich namelijk op de vraag welke factoren de rechter in potentie beïnvloeden bij zijn uitspraak en hoe consistent rechters (toegesplitst op politierechters) in Nederland rechtspreken. In hoeverre worden zij bijvoorbeeld beïnvloed door externe factoren, anders dan door hetgeen in het kader van het onderzoek ter terechtzitting naar voren is gekomen?

De complexiteit van het onderwerp ligt voornamelijk in het feit dat een en ander objectief onderzocht dient te worden en hierbij systematisch te werk moet worden gegaan. Hierbij is het zorgvuldig opzetten van het onderzoek essentieel om achteraf correcte en onderbouwde conclusies te trekken. In dit onderzoek is daarom uitgegaan van uitsluitend objectief vast te leggen factoren. Subjectieve factoren zijn vermeden, aangezien er hierbij gemakkelijk verschillen van inzicht kunnen ontstaan, wat de betrouwbaarheid van het onderzoek niet ten goede zou komen. Zo is het onmogelijk om gradaties van irritatie (een beetje, gemiddeld, erg) bij een rechter objectief vast te stellen, aangezien gedrag hierbij altijd geïnterpreteerd moet worden.

Hiervoor werd opgemerkt dat er sprake zou kunnen zijn van verbanden tussen strafrechtelijke beslissingen en wat er op de politierechterzitting gebeurt. Of dit werkelijk zo is, was maar zeer de vraag. Dit vormde, zoals gezegd, in de eerste plaats de aanleiding om dit onderzoek te verrichten juist op politierechterzittingen. De nulhypothese² die hieruit voortvloeit is de volgende:

De politierechter wordt bij het vormen van zijn oordeel over de in een strafzaak te nemen beslissing niet beïnvloed door juridisch niet-relevante factoren.

In de eerste plaats dient opgemerkt te worden dat het niet de bedoeling is om de onpartijdigheid en professionaliteit van rechters in twijfel te trekken. Het onderwerp van onderzoek neigt meer naar de mate waarin Vrouwe Justitia geblinddoekt is. Een rechter, mannelijk of vrouwelijk, jong of oud, blijft toch een mens die zich nu eenmaal niet volledig kan afsluiten van zijn omgeving. De werkelijke vraag is dan ook of dit gevolgen heeft voor de uitspraak.

In de tweede plaats is het lastig om “juridisch niet relevante factoren” sluitend te definiëren. Gelet op de jurisprudentie van de Hoge Raad zijn er immers nogal wat persoonlijke omstandigheden van de verdachte die een rol mogen spelen bij het tot stand komen van de beslissing.³ Dat hangt steeds af van de concrete zaak en van de concrete verdachte. Niettemin is een dergelijke definitie niet nodig, nu de hieronder volgende operationalisering van de probleemstelling omstandigheden in aanmerking neemt die zonder twijfel nooit of hooguit zelden een rol mogen spelen bij de strafrechtelijke beslissing.⁴

² Zie voor dit begrip Lawless, p. 229.

³ Dit volgt uit Tekst & Commentaar Strafvordering, art. 359, aant. 8.

⁴ Zo is de *aanwezigheid* van een advocaat op zichzelf een juridisch niet relevante factor, omdat de rechter niet mag worden beïnvloed door de aanwezigheid van een advocaat an sich. Uiteraard is hetgeen de

1.3 Opbouw van dit rapport

In dit rapport zal eerst in hoofdstuk 2 een uiteenzetting worden gegeven van de gang van zaken op politierechterzittingen. Daarbij zal telkens worden aangegeven welke implicaties die gang van zaken voor dit onderzoek heeft.

Hoofdstuk 3 is gewijd aan de opzet van het onderzoek. Daarin komen zowel de organisatie van het veldwerk als de instrumenten die gebruikt zijn voor de analyse van de resultaten ter sprake. In hoofdstuk 4 wordt uitgelegd hoe straffen onderling worden vergeleken. De verkregen onderzoeksgegevens worden in hoofdstuk 5 geanalyseerd, waarbij aan het einde de conclusies worden uiteengezet. Aan het slot is nog een leesvervangende samenvatting opgenomen.

advocaat zegt, wel juridisch relevant in de betreffende zaak. Deze veronderstelling blijkt ook te kloppen, zoals later in het onderzoeksrapport zal blijken.

2. Politierechterzittingen als laboratorium voor een onderzoek naar beslisgedrag van rechters

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal de gebruikelijke gang van zaken tijdens politierechterzittingen aan de orde komen. Eerst zal een overzicht worden gegeven van de behandeling van een zaak door de politierechter. Daarna zullen enige aspecten naar voren worden gehaald die voor dit onderzoek van belang waren en juist politierechterzittingen tot een geschikt onderzoeksobject maakten. Het doel van dit hoofdstuk is het kader te schetsen waarbinnen het onderzoek is uitgevoerd en de implicaties daarvan voor dit onderzoek.

Het zal blijken dat de politierechter zich goed leent voor onderzoek naar rechterlijk beslisgedrag, nu in korte tijd in een groot aantal zaken alle proceselementen van de aanvang van het onderzoek tot de uitspraak van het vonnis de revue passeren. De zittingen zijn in beginsel openbaar en mondeling, zodat registratie van al deze elementen doorgaans probleemloos is. Doordat een reeks vonnissen kort achter elkaar wordt uitgesproken, kan de onderlinge consistentie worden onderzocht.

2.2 Het onderzoek ter terechtzitting op politierechterzittingen

De verdachte is tijdens het onderzoek ter terechtzitting een volwaardige partij, evenals de officier van justitie die het OM vertegenwoordigt. Dit waarborgt, samen met de ruimte die moet worden geboden voor tegenspraak, het recht op een eerlijk proces.⁵ De politierechter leidt de zitting. Aan de rechter is in het Nederlands strafproces geen lijdelijke rol toebedeeld, maar hij bepaalt op een actieve manier de gang van zaken.⁶ De officier van justitie zit aan de rechterkant van de rechter, maar niet aan de tafel van de rechter. Behalve de politierechter en de griffier neemt niemand aan de tafel van de rechtbank plaats.⁷ De verdachte zelf zit tegenover de rechter op enkele meters afstand. Een advocaat neemt doorgaands rechts van de verdachte plaats.

De politierechter heeft als enige rechter in het proces sterk de regie in handen. Het is aan hem om te bepalen hoe de zitting verloopt, hoewel hij uiteraard is gehouden aan de grenzen en voorschriften die de wet hem voorschrijft. Deze voorschriften richten zich voornamelijk op de vraag hoe de volgorde van een en ander moet verlopen. Deze volgorde verschilt niet wezenlijk van een zitting bij de meervoudige kamer, waarbij drie rechters aanwezig zijn. De wet geeft hier duidelijk blijk van door de reguliere regels die voor de berechting door de meervoudige kamer gelden van overeenkomstige toepassing te verklaren op politierechterzittingen, tenzij afwijkende regelingen uitdrukkelijk zijn vermeld in de artt.

⁵ K. Rimanque, *Het recht op behoorlijke rechtsbedeling: een overzicht op basis van artikel 6 EVRM*, Apeldoorn: Maklu 2002, p. 93.

⁶ Corstens, p.576.

⁷ Art. 268 lid 3 Sv.

369-381 Sv.⁸ Aan de politierechter komen in beginsel dus dezelfde bevoegdheden toe als aan de voorzitter van een meervoudige kamer.

Het onderzoek ter terechtzitting vangt aan op het moment dat de zaak wordt uitgeroepen door de deurwaarder.⁹ Indien de verdachte aanwezig is, zal de rechter de personalia van de verdachte controleren.¹⁰ Ingeval een verdachte of een andere procespartij de Nederlandse taal niet spreekt, zal deze partij worden bijgestaan door een tolk. Vervolgens wordt aan de verdachte medegedeeld dat hij terecht staat als verdachte en dat hij niet hoeft te antwoorden op vragen die hem gesteld worden.¹¹ Verder wordt hij er op attent gemaakt dat hij goed moet opletten.

Het verschilt per rechtbank en rechter of de verdachte mag gaan zitten of dat hij moet blijven staan totdat de officier de zaak heeft voorgedragen. Bij sommige rechters “staat” een verdachte echt terecht. Het voordragen van de zaak gebeurt nadat de personalia van de verdachte zijn geverifieerd. De voordracht van de zaak houdt in dat de officier van justitie de tenlastelegging voorleest.¹² Indien de verdediging zich op de nietigheid van de dagvaarding beroept, stelt dat het Openbaar Ministerie niet bevoegd is of dat de rechtbank de niet-ontvankelijkheid van het OM dient uit te spreken, dient de verdediging deze preliminaire verweren al aan te voeren vóórdat de officier van justitie de tenlastelegging voordraagt.^{13 14}

Nadat de officier de zaak heeft voorgedragen wordt de verdachte gehoord. De rechter, de officier van justitie en eventueel de advocaat van de verdachte krijgen allemaal de mogelijkheid om vragen te stellen aan de verdachte. Doorgaans gaan deze vragen eerst over de zaak inhoudelijk en worden vervolgens vragen gesteld over de persoonlijke omstandigheden van de verdachte. Gedurende deze fase zal in de meeste gevallen blijken of de verdachte al dan niet ontkent. De persoonlijke vragen gaan vaak over het inkomen, de gezinssituatie, het beroep, etc. De rechter vraagt naar deze omstandigheden om een beter inzicht te krijgen in de persoon van de verdachte. Hierbij zal worden gelet op het recidivegevaar, het draagkrachtbeginsel en mogelijke gevolgen van de straf voor verdachte en zijn omgeving.¹⁵

De rechter kan naast de verdachte ook getuigen, deskundigen en slachtoffers horen. Ook hier geldt dat de rechter doorgaans als eerste deze personen ondervraagt. Daarna wordt aan de officier van justitie en de verdediging de kans geboden vragen te stellen aan deze personen. In tegenstelling tot de verdachte, staan de getuigen en deskundigen wel onder ede. Hiertoe dienen zij de eed of belofte af te leggen. Een speciaal soort getuige of deskundige is de reclasseringswerker. Voor zover de reclasseringswerker vakkundig advies geeft over een passende straf of over de recidivekans treedt de reclasseringswerker in de rol

⁸ Art. 367 Sv.

⁹ Art. 270 Sv.

¹⁰ Art. 273 lid 1 Sv.

¹¹ Art. 273 lid 2 Sv.

¹² Art. 284 lid 1 Sv. Soms geeft de politierechter de OvJ toestemming de tenlastelegging samen te vatten.

¹³ C.P.M. Cleiren & J.F. Nijboer, *Strafvordering, Tekst & commentaar*, Deventer: Kluwer 2007, p. 967

¹⁴ Preliminaire verweren komen op de politierechterzittingen nauwelijks voor. Van de 643 zaken die zijn bijgewoond in het kader van dit onderzoek waren er slechts 3 zaken waarin een preliminair verweer werd gevoerd.

¹⁵ P.M. Schuyt, *Verantwoorde straftoemeting*, Deventer: Kluwer 2009, p. 103 e.v.

van deskundige. Wanneer de reclasseringswerker in de rol van getuige optreedt, zal hij voornamelijk gegevens over de verdachte als persoon verstrekken. In de praktijk blijken reclasseringsmedewerkers vaak in de zittingzaal als publiek aanwezig te zijn, wat voor de rechter vaak aanleiding is hun enkele vragen te stellen.

Nadat eventuele getuigen e.a. zijn gehoord is het woord aan de officier van justitie om te requireren. In het requisitoir zal de officier van justitie anticiperen op de vragen van de artt. 348 en 350 Sv. Het requisitoir eindigt in beginsel met een vordering. In deze eis formuleert de officier welk vonnis de rechter zou moeten vellen.¹⁶ De persoonlijke omstandigheden zullen hierbij in ogenschouw worden genomen. In de meeste gevallen zal de officier een sanctie of maatregel eisen. Deze sanctie zal hij precies en nauwkeurig moeten omschrijven.¹⁷

Nadat de officier van justitie het woord heeft gevoerd, geeft de rechter het woord aan de verdediging om hierop te reageren. Vaak zal de rechter eerst aan de verdachte vragen of hij het standpunt van de officier van justitie heeft begrepen. Het staat de verdediging daarna vrij om verweren aan te voeren. Indien er een advocaat aanwezig is, zal deze in de praktijk het woord voeren voor de verdachte. Dit is het zogenaamde pleidooi.

Vervolgens kan de officier van justitie kiezen om hierop te repliceren. Bij het repliceren zal de officier ingaan op die verweren van de verdediging waarop de officier in het requisitoir niet heeft geanticipeerd. Op deze repliek kan de verdediging dupliceren. De verdediging krijgt hiermee de mogelijkheid om zich te verweren tegen hetgeen de officier in zijn repliek heeft aangevoerd. In de praktijk komt het veelvuldig voor dat de officier niet repliceert. Ten slotte krijgt de verdachte op straffe van nietigheid van het onderzoek zelf het laatste woord om vrijelijk te zeggen wat hij wil.¹⁸ Niet alle verdachten maken gebruik van dit recht.

Nadat de verdachte de mogelijkheid van het laatste woord heeft gekregen, sluit de rechter het onderzoek ter terechtzitting en meestal doet hij onmiddellijk mondeling uitspraak. De rechter gaat bij zijn uitspraak doorgaans nog kort in op de beweegredenen die hem tot de uitspraak hebben gebracht. Ook gaat hij in op de verweren van de verdachte. De rechter formuleert zijn uitspraak met dezelfde precisie die de officier in zijn eis gebruikt. De rechter kan overigens in het belang van het onderzoek de zaak voor bepaalde of onbepaalde tijd schorsen.¹⁹

Indien de rechter uitspraak heeft gedaan, deelt hij aan de verdachte mede dat hij 14 dagen de tijd heeft om in hoger beroep te gaan. De rechter is verplicht om de verdachte op dit recht te wijzen.²⁰ In de praktijk zal de verdachte in veel gevallen onmiddellijk aan de rechter laten weten dat hij afstand doet van het recht op hoger beroep. Vaak zal de officier daarop ook aangeven ook niet in hoger beroep te gaan, waardoor er “twee keer afstand” kan worden genoteerd en het vonnis meteen in kracht van gewijsde gaat.

¹⁶ Corstens, p. 624.

¹⁷ Art. 311 lid 1 Sv.

¹⁸ Artt. 311-314 Sv.

¹⁹ Artt. 315 t/m 318 Sv.

²⁰ Art. 381 lid 1 Sv.

2.3 Frequentie van politierechterzittingen

De vervolging van strafbare feiten voor de (politie)rechter vindt uitsluitend plaats door het Openbaar Ministerie (verder ook: OM), dat het vervolgingsmonopolie heeft.²¹ Daarnaast heeft het Openbaar Ministerie de discretionaire bevoegdheid om te bepalen welke verdachten worden vervolgd. Men spreekt hier van het opportuniteitsbeginsel.²² Het algemeen belang staat bij deze afweging centraal.

Iets minder dan de helft van de zaken die het Openbaar Ministerie bereikt wordt door het OM zelf afgedaan.²³ Het kan voorkomen dat het OM ervoor kiest om de zaak te seponeren, maar de verdachte kan ook de kans worden geboden om een transactie te betalen of in te stemmen met een strafbeschikking. In het voorbereidend onderzoek is de officier van justitie dus de centrale persoon die belast is met de opsporing en met het beslissen tot vervolging.²⁴

Voor de behandeling van zaken door de politierechter²⁵ geldt dat de zaak aan een aantal algemene voorwaarden moet voldoen. In de eerste plaats moet het gaan om een strafzaak die geen kantonzaak is.²⁶ Daarnaast moet de zaak naar het aanvankelijke oordeel van het Openbaar Ministerie eenvoudig van aard zijn.²⁷

Een belangrijk punt is dat de maximaal op te leggen straf één jaar bedraagt.²⁸ Door deze beperking in de strafoplegging zullen er weinig of geen uitschieters zijn, waardoor straffen beter onderling vergeleken kunnen worden en de verschillen minder snel te wijten zijn aan de verschillen in de zaken die aan de rechter worden voorgelegd.

Naast de reguliere politierechter bestaat er een economische politierechter. Het terrein van deze rechter beslaat economische misdrijven en overtredingen die in artikel 1 van de Wet Economische Delicten²⁹ worden genoemd. Dit artikel bepaalt welke overtredingen en misdrijven als economische delicten worden aangemerkt.³⁰ De delicten worden behandeld in een meervoudige- of enkelvoudige strafkamer.³¹ Volgens artikel 48 WED jo artt. 367 en 369-381 Sv is het merendeel van de bepalingen voor de gewone

²¹ G. Knigge, *Leerstukken van strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2001, p. 29.

²² Artt. 167 lid 2 en art. 242 lid 2 Sv.

²³ Volgens de gegevens van het CBS (www.cbs.nl, laatst bezocht op 29 juni 2010) werd in 2008 43,6 % van de ingekomen strafzaken afgedaan door het OM zelf. Dit is dus met inbegrip van de zaken die op grond van de Wet OM-afdoening konden worden afgedaan. In 2003 lag dit nog tegen de 50 % (P. Tak, *The Dutch criminal justice system: Organization and operation*, The Hague: WODC 2003, p.30).

²⁴ Corstens, p.574.

²⁵ Krachtens art. 51, tweede lid, RO worden deze rechters met de titel "politierechter" aangesproken.

²⁶ D. van Daele, *Het Openbaar Ministerie en de afhandeling van strafzaken in Nederland*, Leuven: University Press 2003, p. 42. Het bijzondere geval van art. 349 lid 2 Sv wordt hier buiten beschouwing gelaten.

²⁷ Art. 368 Sv.

²⁸ Art. 369 Sv, ingevoerd bij Wet van 4 juli 2002 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en de Wet Overdracht tenuitvoerlegging strafvonnissen strekkende tot het verruimen van de bevoegdheid van de politierechter en de enkelvoudige kamer in hoger beroep, *Stbl.* 2002, 355, inwerkingtreding 12 juli 2002. Vóór die tijd bedroeg het maximum zes maanden.

²⁹ Wet van 22 juni 1950, S 258.

³⁰ Voorbeelden van wetten waarin de WED van toepassing wordt verklaard op overtredingen en misdrijven zijn de Wet Financieel Toezicht, de Warenwet en de Algemene wet Rijksbelastingen.

³¹ Art. 38 en 39 WED.

politierechter tevens van toepassing op de economische politierechter.³² Het aantal economische politierechterzaken is ten opzichte van de gewone politierechterzaken klein te noemen. In 2008 bedroeg het aantal ingeschreven rechtbankstrafzaken bij het OM 18.222, wat overeenkomt met 7,0 % van het totaal aantal zaken.³³ Er werden 5.743 zaken in eerste aanleg afgedaan, wat gelijk staat aan 4,5 % van alle in eerste aanleg afgedane zaken.³⁴

De economische politierechterzittingen hoefden desalniettemin voor dit onderzoek niet uitgesloten worden. De verschillen tussen de economische politierechter en de politierechter zijn voor dit onderzoek klein te noemen. Verder hebben wij geen gevallen meegemaakt waarin de economische politierechter gebruik maakte van het afwijkende straffen- en maatregelenarsenaal van art. 6 en 7 WED. Om deze redenen is ook een economische politierechterzitting representatief voor het onderzoek.

Dat het berechten via een politierechter een zeer belangrijke en veelgebruikte vorm van berechten is, blijkt uit het feit dat ruim 80% van de aangeboden misdrijfzaken voor rekening van de politierechters komen.³⁵ ³⁶ Hierdoor vinden er in iedere rechtbank vrijwel dagelijks een of meer politierechterzittingen plaats. Daardoor kon er in korte tijd een representatieve steekproef worden genomen van beslissingen op dergelijke zittingen, zodat geen rekening hoefde te worden gehouden met beïnvloeding van die beslissingen door wetwijzigingen of politieke en sociaal-economische veranderingen. De representativiteit van de onderzoeksresultaten wordt zodoende gegarandeerd.³⁷

2.4 Uitzondering op de verplichting tot het voorhouden van stukken

Voor de meervoudige kamer geldt een strenge eis inzake het voorlezen en samenvatten van processtukken.³⁸ Verzuim van deze eis kan zelfs tot nietigheid van het onderzoek ter terechtzitting leiden.³⁹ Deze regel wordt door de wet⁴⁰ bij politierechterzittingen niet van toepassing verklaard. Het is in het geval van een politierechterzitting in veel gevallen voldoende wanneer de griffier in het proces-verbaal aantekent dat de stukken zijn overgelegd.⁴¹ In verstekzaken mag zelfs van deze aantekening worden afgezien.⁴² Ingeval de

³² D.H. De Jong & G. Knigge, *Strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 1993, p. 341.

³³ S.N. Kalidien & A.Th. J. Eggen, *Criminaliteit en rechtshandhaving* 2008, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, p. 443-444.

³⁴ Kalidien & Eggen, o.c., p.477-478.

³⁵ Corstens, p.816. De cijfers zijn ontleend aan door het WODC verstrekte gegevens over het eerste halfjaar van 2007. Volgens de meest recente gegevens van het CBS (zie noot 6) werden in 2008 103.070 zaken bij de politierechter aangebracht. Dat is 81 % van het totaal.

³⁶ Kalidien & Eggen, o.c., p.476.

³⁷ Zie voor meer uitleg over het gevaar van het verzamelen van onderzoeksgegevens over een langere periode Lawless, p. 30 en 34 e.v. Hierin wordt gewaarschuwd voor het toeschrijven van oorzaken aan gebeurtenissen die buiten het onderzoeksbestek vallen.

³⁸ Art. 301 lid 4 Sv.

³⁹ HR 26 maart 1985, NJ 1985, 804.

⁴⁰ Art. 374 lid 1 Sv.

⁴¹ Corstens, p. 818.

⁴² Art. 374 lid 2 Sv.

verdachte of diens advocaat uitdrukkelijk verzoekt om de stukken voor te lezen casu quo samen te vatten, is de rechter overigens wel verplicht hieraan gehoor te geven.

Het feit dat niet alle stukken dienen te worden voorgelezen of samengevat, maakt de politierechterzitting voor ons het ideale laboratorium. Hierdoor is de behandeltijd van zaken altijd van een korte duur, waardoor er een groot aantal zaken kort achter elkaar wordt behandeld. Enerzijds is het hierdoor mogelijk in korte tijd veel gegevens te verzamelen, anderzijds kan ook het effect van de behandeling van een reeks zaken kort achter elkaar worden onderzocht.

2.5 Onderzoek gericht op onmiddellijke afdoening

Indien het Openbaar Ministerie besluit om te vervolgen, dan wordt de zaak voor de politierechter gebracht als niet voor de meervoudige kamer wordt gekozen. Dat laatste kan het geval zijn als de zaak ingewikkeld is. Wordt een zaak bij de politierechter aangebracht, maar concludeert de politierechter dat deze thuis hoort bij de meervoudige kamer (omdat de zaak te ingewikkeld is of een straf hoger dan een jaar onvoorwaardelijk moet worden opgelegd), dan zal de zaak dienovereenkomstig worden verwezen⁴³. Ook voor enkele andere redenen, zoals het opleggen van de tbs-maatregel dient de politierechter de zaak door te verwijzen. Het initiatief van een dergelijk oordeel kan ook vanuit de verdachte of het OM komen.

De zaken waarover de politierechter moet beslissen zijn dus eenvoudig van aard. Dat betekent dat in de overgrote meerderheid van de gevallen ook meteen een beslissing kan worden genomen. Voor het onderzoek is dit gunstig, nu het immers juist gaat om de beslissingen die de rechter over de zaak neemt. Per zitting konden daardoor gemiddeld ca. 8 relevante eindbeslissingen worden genoteerd.

2.6 Onmiddellijk uitspraak na sluiting van het onderzoek

In tegenstelling tot de meervoudige kamer is de politierechter bevoegd om onmiddellijk mondeling uitspraak te doen en te volstaan met een aantekening van dit mondelinge vonnis.⁴⁴ Van dit recht wordt in de praktijk vrijwel altijd gebruik gemaakt. Het komt slechts sporadisch voor dat de rechter de zitting schorst om zich over de uitspraak te beraden.

Hierdoor ontstond de mogelijkheid om bij alle behandelde zaken direct de eis en de uitspraak te noteren. Het onmiddellijk doen van uitspraak maakt het tevens mogelijk om eventuele gebeurtenissen op de zitting aan de uitspraak te koppelen, nu deze bij de rechter nog vers in het geheugen zullen liggen. De onmiddellijke uitspraak bij politierechterzittingen biedt nog een ander groot voordeel: doordat er vele zaken in een korte tijdspanne⁴⁵ kunnen worden onderzocht, geldt ook hierdoor (zie par. 2.2) dat de kans wordt verkleind dat ontdekte verbanden onbewust toegeschreven kunnen worden aan

⁴³ Art. 369, eerste lid Sv.

⁴⁴ Art. 378 Sv.

⁴⁵ Gedoeld wordt op het feit dat alle onderzochte zittingen in een tijdspanne van acht weken zijn bezocht.

politieke, sociaaleconomische of andere factoren die niet relevant zijn voor het onderzoek. Dit zou de interne en externe validiteit kunnen aantasten.⁴⁶

2.7 Openbaarheid van de rechtspraak

Alle zittingen zijn in beginsel openbaar.^{47 48} Dat betekent dat hiermee enerzijds de controle op de rechtspraak kan worden gegarandeerd waardoor strafrechtelijke ingrepen kunnen worden gelegitimeerd, anderzijds beschermt dit beginsel de verdachte tegen onrechtmatig overheidsoptreden en wordt de positie van de verdachte als rechtssubject gerespecteerd.⁴⁹ Dit beginsel in een democratische samenleving is zo essentieel dat het in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens is verankerd. Artikel 6 lid 1 van het EVRM bepaalt hierover:

“Bij het vaststellen van zijn burgerlijke rechten en verplichtingen of bij het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde vervolging heeft een ieder recht op een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld. De uitspraak moet in het openbaar worden gewezen maar de toegang tot de rechtszaal kan aan de pers en het publiek worden ontzegd, gedurende de gehele terechtzitting of een deel daarvan, in het belang van de goede zeden, van de openbare orde of nationale veiligheid in een democratische samenleving, wanneer de belangen van minderjarigen of de bescherming van het privé leven van procespartijen dit eisen of, in die mate als door de rechter onder bijzondere omstandigheden strikt noodzakelijk wordt geoordeeld, wanneer de openbaarheid de belangen van een behoorlijke rechtspleging zou schaden.”

In overeenstemming met het EVRM is het beginsel in de Grondwet vastgelegd. Artikel 121 Gw schrijft voor:

“Met uitzondering van de gevallen bij de wet bepaald vinden de terechtzittingen in het openbaar plaats. De uitspraak geschiedt in het openbaar.”

Er zijn uitzonderingen op het beginsel van openbaarheid van rechtspraak mogelijk. Gedacht kan worden aan het berechten van personen die ten tijde van het begaan van het feit de leeftijd van 18 jaar nog niet hebben bereikt.⁵⁰ De behandeling vindt dan achter gesloten deuren plaats, gelet op de privacy van de betrokken personen.

De openbaarheid van rechtspraak blijkt tevens uit de aanwezigheid van middelen om het publiek en de pers van dienst te zijn, zoals microfoons en een geluidsinstallatie. Officiëren en rechters blijken in de praktijk ook rekening te houden met het begripenhaat dat tussen juristen en niet-juristen bestaat. Ingewikkelde juridische begrippen worden zo uitgelegd, dat iedereen die kan begrijpen.

Door het geringe aantal zaken dat bij de politierechter achter gesloten wordt behandeld, konden allerlei verschillende soorten zaken worden bijgewoond met minimale restricties.

⁴⁶ Voor een uitleg van deze begrippen zie Lawless, p. 36 e.v.

⁴⁷ L. Arnou, *Strafrecht en strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2006, p. 426.

⁴⁸ Bedoeld wordt de externe openbaarheid van de strafrechtspleging.

⁴⁹ A. Beijer, *Openbare strafrechtspleging*, Deventer: Kluwer 2002, p. 95.

⁵⁰ Art. 495b lid 1 Sv.

Op deze manier wordt een eenzijdig beeld van de zaken die bij de politierechterzittingen worden aangebracht, voorkomen en is het laboratorium door de grote verscheidenheid aan zaken breed qua perspectief. De openbaarheid zorgt er ook voor dat vele voor het onderzoek interessante gegevens, zoals het geslacht en het geboortejaar van de verdachte, kunnen worden vastgesteld.

Door het neveneffect van openbaarheid van rechtspraak werd dit onderzoek niet belemmerd door het gebruik van praktijkjargon. Hierdoor kon miscommunicatie worden voorkomen en konden de gegevens nauwkeurig en betrouwbaar worden genoteerd.

2.8 Afwijkende procedure bij verstekzaken

De verdachte is niet verplicht om op de zitting te verschijnen. Het komt dan ook regelmatig voor de zaak wordt behandeld zonder dat de verdachte of diens raadsman aanwezig is.⁵¹ Een behandeling zonder verdachte of gemachtigde advocaat wordt een verstekbehandeling genoemd. Indien de rechtbank verstek verleent, zal de officier mondeling mededelen wat de verdachte ten laste wordt gelegd. Als de rechter geen vragen heeft aan de officier, zal de officier gelijk overgaan tot het voeren van zijn requisitoir. De rechter zal vervolgens het onderzoek ter terechtzitting sluiten en meteen uitspraak doen.

Op papier lijkt de behandeling van een verstekzaal uitgebreid, in de praktijk duurt de behandeling doorgaans slechts enkele minuten. Daardoor konden soms niet alle gegevens worden genoteerd die voor het onderzoek van belang waren.

⁵¹ Het aantal verstekken zal in hoofdstuk 5 nog aan de orde komen.

3. Methodologische verantwoording

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal in de eerste plaats de opzet van het onderzoek aan de orde komen. Daarna zal er inzicht worden verschaft in de gehanteerde parameters en de registratie daarvan. Aansluitend volgt informatie over de dataverzameling en -verwerking. Vervolgens zal worden ingegaan op de representativiteit van de steekproef.

3.2 Opzet van het onderzoek

Aangezien het doel van het onderzoek het nader onderzoeken van het beslisgedrag van politierechters is, is de beste methode om dit betrouwbaar te meten het observeren van politierechterzittingen.⁵² Het onderzoek ter terechtzitting is immers bij politierechterzittingen bij uitstek het toneel van het beslisgedrag van de rechterlijke macht, zoals in hoofdstuk 2 nader is onderbouwd. Alle relevante data voor dit onderzoek die op de zitting naar voren kwamen, werden daarbij genoteerd. Deze informatie heeft direct of indirect betrekking op mogelijke verbanden tussen juridisch niet relevante factoren en de uitspraak van de rechter.

3.2.1 Gehanteerde parameters

Als uitvloeisel van de nulhypothese is gezocht naar parameters die a) objectief kunnen worden vastgesteld, b) op de politierechterzitting kunnen worden waargenomen en c) mogelijk in verband kunnen staan met de beslissing van de rechter zonder dat daarvoor een juridische rechtvaardiging kan worden gegeven. Verder zijn er hiernaast nog notities gemaakt van eventuele incidenten op de zitting, die niet voorzien waren en toch achteraf van belang zouden kunnen zijn.

De verschillende parameters zijn weergegeven in onderstaande tabel. Telkens zal eerst de term worden gegeven, waarna een definitie volgt. Door het geven van een definitie wordt door middel van het eenduidig uitleggen van begrippen de leesbaarheid van het rapport geoptimaliseerd en de constructieve validiteit gegarandeerd.⁵³ Bij de omschrijving zal zo nodig worden aangegeven waarom de variabele in het onderzoek is betrokken. In de derde kolom wordt aangegeven op welke wijze de variabele is gemeten (operationalisering). Indien dit niets anders was dan door observatie op de zitting of een andere voor de hand liggende wijze van registratie, zal niets worden ingevuld. In de vierde kolom staat vermeld

⁵² In Lawless, p. 106 e.v. wordt het doen van veldonderzoek in dit verband becommentarieerd door het geven van voor- en nadelen van een dergelijk empirisch onderzoek. Als belangrijkste voordeel wordt de willekeurigheid van de gegevens genoemd, terwijl als nadeel randvoorwaarden zoals tijd en geld worden gemeld.

⁵³ Voor een uitgebreide uitleg over de noodzaak om heldere definities te formuleren zie Lawless, p. 40 e.v. Hierin wordt gesteld dat onderzoekers in dit verband rekening moeten houden met de constructieve validiteit: de te meten variabelen moeten van belang zijn voor de te onderzoeken onderzoekshypothese.

in welke eenheden is geregistreerd en welke conventies daarbij eventueel zijn gebruikt. Indien het niet noodzakelijk is een nadere uitleg in deze categorie te geven, wordt volstaan met het geven van een notatie als voorbeeld. De gehanteerde volgorde van bespreking van de variabelen vindt zijn grondslag in de verwachte chronologische volgorde van noteren tijdens de zitting. Dat is ook het uitgangspunt geweest bij het ontwerpen van het nog te noemen onderzoeksformulier.

Parameter	Definitie/omschrijving	Operationalisering	Registratie en vastlegging
Datum van het bezoek en locatie van de rechtbank	Datum van het rechtbankbezoek en locatie van de rechtbank.		De rechtbanklocatie wordt afgekort met de eerste drie basisletters van de vestigingsplaats. 's-Gravenhage en 's-Hertogenbosch worden resp. Dha en Dbo. De datum wordt op de gebruikelijke manier genoteerd. Voorbeeld: Dbo 10/5/2010.
Naam rechter	Aan de hand hiervan kan de anciënniteit worden vastgesteld. Desnodig wordt dit toegelicht.	Achternaam	Vragen aan de balie of aan de deurwaarder.
Geslacht rechter	Het wordt niet uitgesloten geacht dat rechters zich laten beïnvloeden door het geslacht van de verdachte. Verder is het interessant om na te gaan of een combinatie man-man (rechter en OvJ) tot andere resultaten leidt.		Waarneming. M/V
Anciënniteit van de rechter	Onder anciënniteit wordt verstaan: de tijd dat een rechter als zodanig werkzaam is. Anciënniteit zou een oorzaak kunnen zijn van een andere visie op afdoening van strafzaken. Ook is het interessant om na te gaan of het aantal ervaringsjaren van invloed is op de snelheid waarmee zaken worden afgehandeld.	Voor rechters: het aantal gehele dienstjaren als rechter vanaf het moment van benoeming tot en met 1 juni 2010. Een rechter-plaatsvervanger wordt genoteerd op nul jaar. De anciënniteit van een rechterlijk ambtenaar in opleiding (RAIO) wordt eveneens genoteerd op nul jaren. Een officier van justitie of advocaat die later tot rechter benoemd wordt, wordt gemeten vanaf het moment dat deze officier of advocaat tot rechter benoemd is. De jaren die de rechter eerst als officier of advocaat heeft gewerkt, tellen dus niet mee.	Te noteren in jaren. Opzoeken op www.rechtspraak.nl in het register "Nevenfuncties van rechters".
Naam en geslacht van de officier van justitie	Als bij rechters.	Als bij rechters.	Als bij rechters.

Type politierechterzitting	Hier wordt de tweeslag gemaakt tussen de economische- en de gewone politierechterzitting.		Bij politierechterzittingen zal "PR" worden genoteerd, terwijl de economische politierechterzittingen met "EPR" worden aangeduid. ⁵⁴
Begintijd van de zaak	Tijdstip waarop de behandeling van een zaak door de politierechter begint.	Het uitroepen van de zaak wordt als uitgangspunt genomen voor het noteren van de begintijd (art. 270 Sv). Indien de zaken op last van de politierechter centraal worden omgeroepen (zoals in de rechtbank Maastricht), dan wordt het moment van omroepen genoteerd. Als niet kan worden vastgesteld op welk moment de zaak is uitgeroepen, dan wordt het moment genomen waarop de verdachte en/of advocaat binnenkomt of de boede mededeelt dat de verdachte niet is verschenen.	Uren en minuten (geen seconden). Op de onderzoeksformulieren is veelal de gangbare tijdsnotering aangehouden. In het computerbestand is er voor gekozen deze tijdsnotatie om rekentechnische redenen om te zetten in hele getallen. Het aantal uren wordt hiertoe met 60 vermenigvuldigd en het aantal minuten wordt bij dit getal opgeteld. Voorbeeld van een tijdsnotering in hele getallen: 651. Hieruit kan de reguliere notatie met terugwerkende kracht worden gedestilleerd: $(600/60)+51 = 10:51$.
Eindtijd van de zaak	Tijdstip waarop de behandeling van een zaak door de politierechter eindigt.	De eindtijd is het moment dat de rechter blijk geeft dat de zaak tot een eind is gekomen. Dikwijls is dit direct na het uitspreken van de uitspraak, waarbij de rechter aangeeft dat de verdachte de zaal mag verlaten. Indien er naderhand nog vragen worden gesteld en de zaak dus informeel doorloopt, dan wordt dit voor de tijdsnotering genegeerd. Aan de hand van de begin- en eindtijd zijn er twee afgeleide parameters te berekenen: het relatieve beginpunt en de absolute zaaksduur.	Uren en minuten. Registratie en vastlegging: zie hierboven.
Begin- en eindtijd van de zitting	Tijdstip waarop een zitting begint en eindigt.	Begintijd zitting = begintijd eerste zaak. Eindtijd zitting = eindtijd laatste zaak.	Uren en minuten.
Totaaltijd	Zittingsduur. Met schorsingen en andere onderbrekingen wordt geen rekening gehouden. In de meeste gevallen is de rechter ook dan met de zaken bezig, terwijl niet kan worden vastgesteld of dat anders is.	De totaal tijd wordt berekend door de eindtijd van de laatste zaak te verminderen met de begintijd van de eerste zaak.	Aantal minuten in hele getallen.

⁵⁴ Voor een uitgebreidere uiteenzetting van de verschillen tussen de reguliere politierechterzitting en de economische politierechterzitting wordt verwezen naar paragraaf 2.3.

Relatief beginpunt zaak	De duur van de periode liggend tussen het begin van de zitting en het begin van zaak.	De begintijd van de eerste zaak wordt als uitgangspunt genomen om het relatieve beginpunt te berekenen. Alle relatieve beginpunten op een zitting worden berekend aan de hand van de formule: "Beginpunt van zaak (x) - Beginpunt van zaak 1".	Aantal minuten in hele getallen.
Absolute zaaksduur	De absolute duur van een zaak is het verschil tussen de begintijd en de eindtijd van de zaak. Het relatieve beginpunt en absolute duur worden automatisch gegenereerd in het gebruikte spreadsheet.	Het verschil tussen de eindtijd en de begintijd wordt berekend aan de hand van de formule: Eindtijd van zaak (x) - Begintijd van zaak (x).	Aantal minuten in hele getallen.
Zaakskwartier	Kwartier van de zitting waarin de behandeling van de zaak is begonnen.	(Begintijd in minuten gedeeld door 15, afgerond naar beneden op een geheel getal) plus 1.	Hele getallen.
Uitspraakkwartier	Kwartier van de zitting waarin uitspraak in een zaak is gedaan.	(Eindtijd in minuten gedeeld door 15, afgerond naar beneden op een geheel getal) plus 1.	Hele getallen. De hoogste waargenomen waarde is 24.
Soort zaak (nieuw/verstek/aangehouden)	<p>Nieuwe zaak: alle zaken die niet als aangehouden zaak of verstekzaak kunnen worden aangemerkt.</p> <p>Verstekzaak: alle zaken waarin geen gemachtigde advocaat en geen verdachte aanwezig is. Indien enkel de advocaat zonder machtiging aanwezig is, dan wordt dit ook aangemerkt als een verstekzaak. De advocaat mag immers inhoudelijk geen verweer voeren.</p> <p>Aangehouden zaak: de zaken die in een eerder stadium zijn begonnen, maar om bepaalde redenen zijn aangehouden voor (on)bepaalde tijd. Zaken die worden aangehouden op het moment van het bijwonen van de zitting kunnen overigens qua eis/uitspraak niet worden meegenomen ter vergelijking met andere zaken. Zaken die op een eerder tijdstip zijn aangehouden kunnen qua complete tijdsduur niet worden meegenomen. Zaken die op het moment van het bijwonen van de zitting worden aangehouden zijn niet ingedeeld in de categorie "aangehouden zaken", maar zijn als "nieuwe zaken" aangemerkt.</p>	Uit het onderzoek ter terechtzitting kan worden opgemaakt om wat voor soort zaak het gaat.	Nieuwe zaak: N Verstekzaak: V Aangehouden zaak: A

	<p>De categorieën zijn sluitend: alle politierechterzaken kunnen in één van deze drie categorieën worden ingedeeld. De reden voor het categoriseren is het feit dat er naderhand zaken om diverse redenen gefilterd moeten kunnen worden op zaaksoort. Opgemerkt moet worden dat zittingen die het beeld disproportioneel verstoren (bijvoorbeeld een zitting met twee zaken van twee uur), niet worden meegenomen in verband met het vertekende beeld dat zou ontstaan. In dit rapport zal waar nodig nadrukkelijk worden aangegeven indien zaken vanwege statistische redenen worden uitgefilterd.</p>		
<p>Aanwezigheid van de verdachte en diens advocaat</p>	<p>De fysieke aanwezigheid van de verdachte en diens advocaat in die hoedanigheid.</p>	<p>De verdachte wordt als aanwezig genoteerd indien hij in persoon is verschenen. Het kan voorkomen dat een verdachte naderhand met behulp van de sterke arm uit de zittingzaal wordt verwijderd. Ook een dergelijke zaak wordt op tegenspraak behandeld, zodat niets wordt gewijzigd wat betreft het noteren van diens aanwezigheid op het onderzoeksformulier.</p> <p>De advocaat wordt als aanwezig genoteerd indien deze is verschenen en is gemachtigd de verdediging te voeren. Bij de advocaat die zonder verdachte aanwezig is, wordt een onderscheid gemaakt tussen een advocaat met machtiging en een advocaat zonder machtiging. Een advocaat zonder machtiging wordt gezien als publiek, nu deze niet inhoudelijk op de zaak mag ingaan.</p>	<p>Verdachte aanwezig: V Advocaat aanwezig: A Machtiging: M</p>
<p>Geslacht en de leeftijd van de verdachte</p>	<p>Wat geslacht betreft: als rechters. Leeftijd: leeftijd in jaren. Beide gegevens worden genoteerd om te bezien of er relaties gelegd kunnen tussen bijvoorbeeld de leeftijd van de verdachte en de hoogte van de eis en uitspraak.</p>	<p>Het geslacht wordt vastgesteld aan de hand van uiterlijke kenmerken. Mocht dit geen uitkomst bieden (verstekzaken), dan wordt indien mogelijk op de voornaam afgegaan. Indien de rechter mededelingen doet omtrent het geslacht van de verdachte, worden die mededelingen voor juist gehouden.</p> <p>De leeftijd van de verdachte is gebaseerd op het geboortjaar dat op de zitting wordt genoemd. Dat geboortjaar wordt afgetrokken van 2010.</p>	<p>Bij de codering wordt eerst het geslacht genoteerd, gevolgd door het geboortjaar. Voorbeeld geslacht- en leeftijdsnotering: V1985.</p>

Aanwezigheid van slachtoffers	Natuurlijk persoon of vertegenwoordiger van een rechtspersoon op de zitting aanwezig die hetzij een vordering instelt als benadeelde partij, hetzij zichzelf als slachtoffer presenteert.	Volgt uit de definitie. Indirecte slachtoffers als familieleden van slachtoffers zijn op grond daarvan ook meegeteld. Deze parameter kan door waarneming worden vastgesteld.	Indien aanwezig: noteren van de letter "S" per slachtoffer. ⁵⁵
Aanwezigheid van getuigen en/of deskundigen	Getuige: persoon die op de zitting wordt gehoord op de voet van art. 290 Sv. Deskundige: persoon die op de zitting wordt gehoord op de voet van art. 299 Sv.	Getuigen-deskundigen worden aangemerkt als deskundigen. De parameter wordt door waarneming vastgesteld.	Indien aanwezig: aantal getuigen en/of deskundigen ("G" en "D" met aantal).
Aanwezigheid van een reclasseringsrapport	Een reclasseringsrapport wordt door de reclassering opgesteld. Het verschaft de officier en de advocaat in het algemeen en de rechter in het bijzonder informatie over de persoonlijke omstandigheden van de verdachte. Indien er een rapport van de reclassering voorhanden is, zal de rechter zich hier tijdens de zitting in de regel over buigen. Een en ander kan van invloed zijn op de mate waarin de persoonlijke omstandigheden worden behandeld. Dit kan vervolgens weer aanleiding geven om de hoogte van de op te leggen straf nader te bepalen.	Waarneming op de zitting. Niet voorgehouden of ter sprake gebrachte reclasseringsrapporten moeten daardoor buiten beschouwing blijven.	J/N
Gebruik van het zwijgrecht	Het zwijgrecht is het recht van de verdachte om niet te antwoorden op vragen die hem door de rechtbank worden gesteld.	Soms geeft een verdachte meteen aan dat hij gebruik maakt van het zwijgrecht. In die gevallen bestaat er geen twijfel om te noteren dat het zwijgrecht wordt gebruikt. Indien een verdachte halverwege de zitting op het zwijgrecht terugkomt en alsnog begint te praten, wordt deze persoon niet meer aangemerkt als iemand die zich op het zwijgrecht beroept. Andersom wordt van het zwijgrecht ook geen gebruik gemaakt als een verdachte zich na verloop van tijd op het zwijgrecht beroept. Dergelijke incidenten zullen wel als opmerking bij de zaak worden genoteerd.	J/N ⁵⁶

⁵⁵ Doordat vooraf geen goede afspraken waren gemaakt over de personen die als slachtoffer konden worden aangemerkt, konden deze gegevens achteraf slechts in beperkte mate worden gebruikt.

⁵⁶ Er waren slechts vier verdachten die zich consequent op het zwijgrecht beriepen. Deze parameter is daarom verder niet onderzocht.

Beroep op preliminaire verweren	Een preliminair verweer is een bevoegdheid van raadsman van verdachte ex. art. 283 Sv. om direct na de ondervraging van de verdachte één van de vier voorvragen van art. 348 Sv. aan de orde te stellen, waardoor de normale processuele volgorde wordt doorbroken en in proceseconomische zin tijd bespaard kan worden. ⁵⁷ Mogelijk is er een verband tussen het verwerpen van een dergelijk verweer (in welk geval zo'n verweer tot irritatie zou kunnen leiden) en de uitspraak.	Waarneming op de zitting.	J/N ⁵⁸
Voeren van het laatste woord	Alvorens de rechter het onderzoek ter terechtzitting sluit, wordt de verdachte conform art. 311 lid 4 Sv de mogelijkheid geboden om het laatste woord te voeren. Dit is het laatste moment waarop de verdachte nog enige invloed kan uitoefenen op de uitspraak.	Waarneming op de zitting. De inhoud van het laatste woord kan verschillen van een simpele spijtbetuiging richting een slachtoffer tot een compleet commentaar op de behandeling van de zaak. De verdachte maakt hiervan gebruik als hij blijkt geeft van een andere boodschap dan dat hij zich aansluit bij het reeds gezegde.	J/N
Bibliotheek	Het kan bij ingewikkelde beslissingen voorkomen dat de rechter zich wenst terug te trekken om uit externe bronnen informatie te putten, zoals een bibliotheek of een jurisprudentieregister. De zitting zal gedurende deze periode zijn geschorst.	Waarneming op de zitting. Schorsingen waarvan niet blijkt dat deze plaatsvinden met dit doel, worden niet meegeteld.	J/N ⁵⁹

⁵⁷ M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Kluwer 2007, p. 234.

⁵⁸ In totaal werd er in slechts drie zaken een dergelijk verweer gevoerd. Naar verbanden kon daardoor geen onderzoek worden gedaan.

⁵⁹ In totaal werd er in slechts zeven zaken het onderzoek om deze reden geschorst. Naar verbanden kon daardoor geen onderzoek worden gedaan.

<p>Interrupties en afkappingen</p>	<p>Onder interrumpen wordt verstaan: het door de rechter in de rede vallen van de persoon in de zittingzaal die op dat moment het woord voert (verdachte, getuige, advocaat, deskundige, officier van justitie).</p> <p>Onder afkappen wordt verstaan: het door de rechter in de rede vallen van een persoon die het woord voert, met de boodschap en het oogmerk zijn spreken per direct te staken. De afgekapte persoon wordt bijvoorbeeld voorgehouden dat het niet toegestaan is om (verder) commentaar te leveren.</p> <p>Deze gegevens worden genoteerd om de mate van irritatie van de rechter te kunnen "meten". Het is onmogelijk om gradaties van boosheid of irritatie objectief vast te stellen. De wens om toch een spanningsniveau tijdens de zitting tot uitdrukking te brengen, heeft geresulteerd in het noteren van het aantal interrupties en afkappingen. Zodoende kan een grotendeels subjectief gegeven objectief worden vastgesteld.</p>	<p>Waarneming op de zitting.</p> <p>Als Interrumpen wordt ook aangemerkt het corrigeren van de spreker tijdens het vertellen van zijn verhaal of het stellen van een dringende vraag tussendoor. Het doet er dus niet toe waarom de spreker wordt geïnterrupteerd.</p> <p>De reden van afkappen is evenmin relevant. Het kan dus ook voorkomen dat de bewuste persoon zijn verhaal niet hoeft af te maken, omdat het niets meer aan de zaak bijdraagt of irrelevant is.</p>	<p>Aantal afkappingen en interrupties per aanwezige persoon. Voorbeeld bij twee afkappingen bij de advocaat en drie afkappingen bij de verdachte: AAVVV.</p>
<p>Het berusten van de verdachte in het vonnis</p>	<p>Afstand van rechtsmiddelen door de verdachte in de zin van art. 381 Sv. Soms laat de verdachte op de zitting al weten of hij in hoger beroep gaat, aangezien de rechter de verdachte verplichte op de hoogte moet stellen van de mogelijkheden van hoger beroep.</p>	<p>Waarneming op de zitting. De verdachte moet expliciet laten weten te berusten in de uitspraak. In de gevallen waarin de verdachte geen duidelijkheid hierover verschaft, is het antwoord op de berustingsvraag opengelaten. Indien alleen de officier van justitie aangeeft in hoger beroep te gaan, wordt het berusten met een "nee" beantwoord, aangezien de parameter zich louter richt op de verdachte.</p>	<p>J/N</p>

Ten laste gelegde feiten	De tenlastelegging bevat de strafbare feiten waarvan de officier van justitie namens de Staat de verdachte verdenkt (261 Sv).	Waarneming op de zitting. Tenuitvoerleggingen van voorwaardelijke straffen voor eerdere overtredingen of misdrijven waarvoor de verdachte is veroordeeld, worden niet meegenomen. Deze straffen hebben namelijk niet betrekking hebben op het ten laste gelegde feit waarvan de verdachte op zitting beschuldigd wordt. Indien een verdachte meerdere feiten ten laste worden gelegd, dan worden deze afzonderlijk genoteerd. Indien er een primair/subsidiarconstructie aan de orde is, wordt het bewezen verklaarde feit gekoppeld aan de eis en uitspraak.	Noteren van de door de OvJ ten laste gelegde feiten.
Ontkenning van het ten laste gelegde feit	De verdachte ontkent het ten laste gelegde feit. Ontkenningen kunnen de algemene sfeer tijdens een zitting flink bepalen.	Waarneming op de zitting. Indien een verdachte gedurende de hele zitting het ten laste gelegde feit ontkent, dan wordt dit genoteerd als een "ontkennende verdachte". Een verdachte die in eerste instantie ontkent, maar hier later op terugkomt, wordt niet aangemerkt als een ontkennende verdachte. Indien een verdachte slechts een deel van het ten laste gelegde feit ontkent, wordt hij niet aangemerkt als een ontkennende verdachte, tenzij dit deel een cruciale betekenis heeft in de zaak.	J/N
Aanwezigheid van een strafblad	De aanwezigheid van aantekeningen in de justitiële documentatie van de strekking dat verdachte zich eerder heeft schuldig gemaakt aan een strafbaar feit. ⁶⁰ De verschillen in de hoogte van de eis en uitspraak van dezelfde ten laste gelegde feiten bij verschillende verdachten kunnen deels hieruit worden verklaard. Voor dit onderzoek kan van belang zijn of de rechter bij een "strafblad" de neiging heeft om meer eisconform te oordelen.	Waarneming op de zitting. De term "strafblad" wordt vaak gebruikt. Het gaat om mededelingen van rechter of OvJ waaruit van bedoelde betrokkenheid blijkt. Als er geen mededelingen worden gedaan, kan niets worden genoteerd.	J/N
Aanwezigheid van een tolk	De aanwezigheid van een tolk als bedoeld in art. 275 sv.	Het komt geregeld voor dat een verdachte de Nederlandse taal niet machtig is. Een tolk verricht in dat geval vertaaldiensten tijdens de behandeling van de zaak teneinde het taalhiat op te heffen. Indien de tolk aanwezig is en daadwerkelijk de opgelegde dienst levert, dan wordt dit genoteerd als "tolk aanwezig".	Opmerking "tolk aanwezig" bij overige opmerkingen.

⁶⁰ Bedoeld is de justitiële documentatie van art. 2 Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens. In de volksmond wordt dit wel het "strafblad" genoemd.

Eis van de officier van justitie.	De eis van de officier van justitie geeft de straf aan die de verdachte naar de mening van de officier van justitie moet krijgen (art. 311 Sv). De eis wordt gebruikt om de hoogte van de eisindex te kunnen berekenen. De eisindex ⁶¹ zal in dit rapport een belangrijke rol spelen.	Waarneming op de zitting. Alle onderdelen van de eis worden meegenomen, behoudens de vordering ten aanzien van de tenuitvoerlegging van eerdere voorwaardelijke veroordelingen.	Noteren van de door de Ovj gevorderde eis.
Uitspraak van de rechter	De uitspraak van de rechter is de definitieve beslissing van de rechtbank over - doorgaans - het ten laste gelegde feit na het sluiten van het onderzoek ter terechtzitting. De uitspraak wordt gebruikt om bij strafopleggingen de hoogte van de uitspraakindex te kunnen berekenen (vgl. hiervoor de eisindex).	Waarneming op de zitting. De uitspraak wordt slechts genoteerd voor zover deze betrekking heeft op de ten laste gelegde feiten.	Noteren van de uitspraak van de rechter.
Overige opmerkingen	Er is ruimte opengelaten om de onderzoeker notities te laten maken die niet bij een van de bovenstaande parameters kunnen worden genoteerd, aangezien het niet mogelijk is om alle factoren op één formulier te categoriseren.		Divers.

3.2.2 Noteren van de parameters

Om fouten en verwarring bij het verwerken van de te verzamelen gegevens te voorkomen, is gestructureerd optekenen van waarnemingen onontbeerlijk. Een door alle onderzoekers te gebruiken standaardformulier bood hiervoor een goede oplossing⁶², omdat het de onderzoeker verplicht om enerzijds volgens een voorafgaand vastgesteld stramien de zaken te observeren en anderzijds de data gestructureerd te registreren. Bij het ontwerpen van dit formulier moest, gelet op deze achtergrond, een beslissing worden genomen over de precieze inrichting daarvan.

Ten eerste moest er gelet worden op de benodigde tijd voor het invullen, aanvinken, omcirkelen en afstrepen van de op het formulier opgenomen gegevens. Tijdens politierechterzittingen willen zaken nogal eens snel de revue passeren. Ten tweede was het in sommige gevallen noodzakelijk om voldoende formulieruimte voorhanden te hebben,

⁶¹ De eisindex is een in dit rapport gehanteerde gewogen maatstaf om de zwaarte van de door de officier van justitie gevraagde eis uit te drukken, teneinde enerzijds diverse nader in dit rapport te bespreken vergelijkingen te kunnen uitvoeren en anderzijds de daarbij genomen acties en keuzes te kunnen verantwoorden. Voor de berekening van de eindsom van de voorwaardelijke en onvoorwaardelijke gevangenisstraffen, werkstraffen, boetes en overige straffen worden deze straffen eerst door middel van een objectieve systematiek gewogen en vervolgens bij elkaar opgeteld teneinde één getal te verkrijgen: de eisindex.

⁶² Het gehanteerde formulier is opgenomen als bijlage 1.

zoals bij de eis en uitspraak het geval was. Een derde aspect betrof de omvang van het formulier. Uiteindelijk is het gelukt het formulier zo in te richten dat op iedere A4-pagina de gegevens van twee zaken genoteerd konden worden. De observatie van een zitting omvat derhalve de verschillende formulieren voor de behandelde zaken, waarbij het eerste formulier tevens de meer algemene gegevens als de rechtbank, de zittingsdatum en dergelijke bevat.

Het gebruikte formulier is voor aanvang van het daadwerkelijke veldonderzoek tijdens een aantal proefzittingen op efficiëntie, compleetheid en gebruiksgemak getest. De verschillende onderzoekers hebben hiertoe dezelfde zittingen bijgewoond, zonder met elkaar te overleggen of op een andere wijze contact te hebben tijdens de zitting. Achteraf zijn de onderzoeksresultaten met elkaar vergeleken. Uit de uitgevoerde datacontrole bleek dat de onderzoeksresultaten volledig met elkaar corresponderden.

Aangezien er steeds met hetzelfde formulier is gewerkt, kan gesteld worden dat het geen verschil uitmaakt welke specifieke onderzoeker de zittingen heeft bijgewoond, daar elke onderzoeker dezelfde data zou hebben vastgelegd.⁶³ Hieruit kunnen twee conclusies worden getrokken. In de eerste plaats blijkt het formulier te voldoen aan de hiervoor omschreven eisen, maar nog belangrijker is dat de in de vorige paragraaf beschreven parameters zodanig blijken te zijn geoperationaliseerd, dat subjectieve elementen geen rol blijken te spelen bij de waarneming daarvan. De gekozen definities en uitwerkingen maken het dus mogelijk een objectieve, onderzoekeronafhankelijke registratie van gebeurtenissen op een politierechterzitting vast te leggen.

3.2.3 Dataverzameling en dataverwerking

Het empirisch veldonderzoek is uitgevoerd door de vier opstellers van dit rapport. Voor het onderzoek zijn 72 politierechterzittingen in verschillende rechtbanken bezocht.⁶⁴ Dit vond plaats in een zo veel mogelijk aaneensluitende periode gedurende de maanden april, mei en juni 2010. De onderzoekers hadden de strikte instructie de reden van hun komst naar de zitting niet mede te delen. Wel mocht worden gezegd dat er onderzoek werd gedaan, maar niet wat er precies werd onderzocht. Het is in alle gevallen gelukt dit vol te houden, ook al probeerden veel rechters wel te achterhalen wat nu precies de bedoeling was.

Vele honderden zaken zijn hierbij de revue gepasseerd. Iedere zaak is nadrukkelijk als een onderdeel van een zitting beschouwd, waardoor er door middel van een helicopterview naar de zaken kan worden gekeken. Zodoende is er van elke bijgewoonde zitting een breed scala aan zaaksinformatie voorhanden.

Na afloop van de zitting werden de gegevens op de formulieren zo spoedig mogelijk verwerkt in een spreadsheet (Excel) en geverifieerd. Iedere onderzoeker verwerkte zijn eigen gegevens in dit programma. Indien bepaalde gegevens niet konden worden vastgesteld, dan zijn deze opengelaten. In verstekzaken wordt bijvoorbeeld het geboortejaar van de verdachte zelden genoemd, wat in de database tot een aantal lege invoervelden heeft geleid. Vervolgens heeft een willekeurige andere onderzoeker deze data geverifieerd, teneinde

⁶³ Voor meer informatie over het belang van pilot-testing zie Lawless, p. 97 e.v.

⁶⁴ Die zittingen zijn daarom buiten beschouwing gelaten. Op de bezochte zittingen konden 643 zaken worden "gescoord". In totaal gaat het om 211 uur zittingtijd.

fouten in de verwerking te voorkomen. Aangezien er veel zaken zijn behandeld, hebben er nadien nog aanvullende steekproeven plaatsgevonden op correctheid van de ingevoerde data. Dit maakte de data gereed voor analyse.

Tevens werd na afloop van elke zitting een verslag gemaakt van de betreffende zitting. In dit verslag werd naast de locatie van de rechtbank, de datum waarop de zitting plaatsvond en het dagdeel van de zitting, de bijzondere of afwijkende gebeurtenissen van die zitting genoteerd en toegelicht. Dit varieerde van het binnenkomen van groepen bejaarden ter gelegenheid van een dagje uit tot het verwijderen van de verdachte uit de zittingzaal als gevolg van ordeverstoring gedrag.

Alle ingevulde formulieren, ook die van de in par. 3.2.2 genoemde pilot, zijn in afzonderlijke klappers bewaard en zullen worden beheerd in het kader van het Marble-project.

3.3 Representativiteit

Het onderzoek beoogt uitspraken te kunnen doen over het beslisgedrag van politierechters in het algemeen. De onderzochte zittingen vormen niet meer dan een steekproef. Aan de hand van een steekproef mogen conclusies worden getrokken voor de hele populatie (i.e. alle politierechterzittingen), mits de steekproef representatief is. Daarvoor is nodig dat de steekproef aselekt is en voldoende groot om de diversiteit van de populatie te dekken. Omdat aan de eerste eis niet echt kon worden voldaan (willekeurig door het land reizen naar rechtbanken was niet goed te doen) en voor de tweede eis onvoldoende bekend is over de populatie, moet, zoals bij de meeste onderzoeken in de sociale wetenschappen, de betrouwbaarheid van het onderzoek daarom worden gebaseerd op de gevolgde procedure.⁶⁵

Dit is gerealiseerd door rechtbanken in verschillende regio's van Nederland te bezoeken en de bezoeken te spreiden over verschillende dagen en tijdstippen. Het onderscheid naar regio's heeft een driedelige reden. In de eerste plaats komen sommige delicten in bepaalde regio's vaker voor. Het louter bezoeken van enkele rechtbanken in een bepaalde regio kan dan tot verstoringen leiden. Tevens is de bevolkingssamenstelling (en dus de verdachtenpopulatie) in elke regio verschillend. Ten slotte heerst in ieder deel van Nederland een andere mentaliteit. Dit laatste kan van invloed zijn op het aantal interrupties en afkappingen. Het is overigens door de reisafstand niet gelukt ook rechtbanken in het oosten en noorden van het land in het onderzoek te betrekken.

Bij de selectie van de rechtbanken is ervoor gezorgd zowel grote, middelgrote als kleine rechtbanken mee te nemen in het onderzoek. Daardoor kunnen bijzonderheden die gerelateerd zijn aan de grootte van de rechtbank worden meegenomen. In grote rechtbanken kunnen zaken bijvoorbeeld wellicht sneller worden afgedaan, doordat er een likopstukbeleid wordt gevoerd en zaken "aan de lopende band" worden afgedaan.

Ten slotte is ervoor gekozen om zowel ochtend- als middagzittingen te bezoeken.

⁶⁵ W.L. Hays, *Statistics*, New York: Holt, Rinehart and Winston 1988, p. 212.

Overigens kon de steekproef deels geïkt worden aan de hand van algemene criminaliteitsgegevens. In hoofdstuk 5 zal nog blijken dat de verhouding tussen vrouwelijke en mannelijke verdachten in de steekproef exact gelijk is aan die verhouding genomen over alle verdachten in alle zaken (namelijk 1 op 7).

4. Vergelijken van straffen

Voor het analyseren van beslisgedrag van rechters is het noodzakelijk strafrechterlijke beslissingen te kunnen vergelijken met elkaar en met bijvoorbeeld de eis van een officier van een justitie. Met name dat laatste element lijkt een geschikt ijkpunt te zijn voor dit onderzoek: gaat de rechter boven de eis uit of komt hij tot een lagere straf en hoe verhouden eis en straf zich in die gevallen tot elkaar? De reden voor het kiezen van de eis van de officier van justitie als ijkpunt is dat de officier, bij het formuleren van de eis, volgens vaste richtlijnen moet werken. De Hoge Raad heeft immers beslist dat afwijking van de richtlijnen van het OM in beginsel slechts toegestaan is in het geval van de aanwezigheid van bijzondere omstandigheden.⁶⁶

Op het eerste gezicht lijkt het vergelijken van de eis van de officier en de uitspraak van de rechter een eenvoudige taak. Wanneer de officier van justitie 8 maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf eist en de rechter legt 6 maanden onvoorwaardelijk op, dan valt er veel voor te zeggen dat hij de eis voor 75 % heeft gevolgd. Even doordenken laat echter zien dat er maar zelden gevallen zijn waarin het zo eenvoudig ligt. Als de rechter in dezelfde casus een gevangenisstraf oplegt van 3 maanden voorwaardelijk, een taakstraf⁶⁷ van 150 uur en een geldboete van € 5.000,-, dan is het opeens een stuk lastiger.

In dit hoofdstuk zal worden uiteengezet hoe dit voor de analyse van de verkregen gegevens cruciale probleem is benaderd. Eerst zal aan de hand van een literatuuronderzoek worden nagegaan hoe andere onderzoekers het probleem hebben opgelost (of vermeden). Vervolgens zal worden uiteengezet welke benadering in dit onderzoek is gekozen en hoe die benadering is gevalideerd.

4.1 Het vergelijken van straffen in andere onderzoeken

In deze paragraaf worden enkele op het punt van de onderlinge vergelijking van straffen vergelijkbare onderzoeken omschreven. Het doel hiervan is tweeledig. Aan de ene kant is getracht inzicht te verkrijgen in de onderzoeks- en vooral analysemethoden die in deze onderzoeken zijn gebruikt, om na te gaan of die benadering ook voor dit onderzoek bruikbaar is. Ten tweede kan hiermee het onderhavige onderzoek worden gepositioneerd, zodat vergelijking met door anderen verkregen onderzoeksresultaten wellicht mogelijk is. Bij de bespreking van de onderzoeken wordt op verschillende aspecten ingegaan die gerelateerd kunnen worden aan het onderzoek dat in dit rapport wordt beschreven.

⁶⁶ HR 24 juni 2003, NJ 2003, 544.

⁶⁷ Een taakstraf is een werkstraf of een leerstraf (art. 9 lid 2 Sr). Leerstraffen zijn wij in het onderzoek niet tegengekomen. In dit rapport worden de termen 'taakstraf' en 'werkstraf' daarom als synoniemen gebruikt.

4.1.1 “Op de stoel van de rechter”: Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?

In het rapport “Op de stoel van de rechter”: Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?”⁶⁸ wordt ingegaan op de vraag of de kloof tussen strafoplegging door het publiek en door de rechter kan worden gedicht door het publiek meer te informeren over de “ins en outs” van concrete strafzaken. De vergelijking wordt uitgevoerd door gebruikmaking van een survey- en casusonderzoek. De probleemstelling maakt het noodzakelijk om uitspraken te kunnen doen over mate waarin straffen met elkaar overeenkomen en verschillen.

In het surveyonderzoek staat de attitude van leken jegens straffen en de criminaliteit centraal. Het casusonderzoek - dat hier centraal zal staan - betreft een drietal vergelijkingen,⁶⁹ namelijk van 1) straftoemeting door leken en rechters, 2) straftoemeting door leken die een compleet dossier bestudeerden en leken die een oordeel gaven op basis van een krantenbericht en 3) strafoordelen van leken die op de surveyvragen antwoordden op basis van een casus. Het gaat telkens om de beoordeling van de hoogte van straftoemeting uit één van de drie voor het onderzoek geselecteerde zaken: een zware mishandeling, een eenvoudige mishandeling en een woninginbraak. De straftoemeting wordt naderhand onderling vergeleken, zodat bijvoorbeeld kan worden gezien of burgers die een compleet dossier bestudeerden tot dezelfde straftoemeting als rechters kwamen. Er wordt in het rapport uitvoerig verslag gedaan van de onderzoeksopzet. Zo wordt informatie verstrekt over de populatie, de manier van voorleggen van informatie, het scheppen van meer duidelijkheid bij een dossier dat door leken wordt beoordeeld, et cetera.

Bij het aangeven van de straf mocht er door de respondenten eerst vrij worden gekozen, dus zonder enige restrictie. Uit het rapport kan echter niet worden afgeleid hoe er met combinaties van straffen, bijvoorbeeld een gevangenisstraf en een werkstraf, is omgegaan.⁷⁰ Weliswaar wordt er aangegeven hoeveel procent van de ondervraagden een gevangenisstraf zou opleggen, maar welk gewicht aan bijvoorbeeld werkstraffen is gegeven blijft onduidelijk. Het lijkt erop dat er geen gewicht aan deze alternatieve straffen wordt gegeven, want in de gehanteerde vergelijkingstabellen worden alleen de gevangenisstraffen tegen elkaar afgezet. Vervolgens werden dezelfde casus opnieuw voorgelegd, maar nu met een toelichting waarin men op de hoogte werd gesteld van de wettelijke strafmaxima. Er was bij deze tweede ronde een belangrijke instructie gegeven: er moest *of* een gevangenisstraf, *of* een werkstraf, *of* een geldboete opgelegd worden.⁷¹

In dit onderzoek zijn combinaties en voorwaardelijke straffen dus niet mogelijk. In de vergelijkingstabel zijn - net zoals bij het vorige experiment - alleen de gemiddelde opgelegde gevangenisstraffen met elkaar vergeleken, waarbij het aandeel van de mensen die een gevangenisstraf opleggen, wordt gemeld. Gelet op de geconstateerde grote voorkeur voor gevangenisstraffen, worden in het onderzoek de werkstraffen en boetes buiten

⁶⁸ J.W. de Keijser, P.J. van Koppen, H. Elffers, “Op de stoel van de rechter”: Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2006.

⁶⁹ De Keijser, Van Koppen & Henk Elffers, p. 11.

⁷⁰ De Keijser, Van Koppen & Elffers, pag. 28 en voetnoot 16.

⁷¹ De Keijser, Van Koppen & Elffers, pag. 27.

beschouwing gelaten.⁷² Het percentage personen dat een gevangenisstraf oplegt is in het tweede onderzoek beduidend lager dan in het eerste onderzoek. De mensen in de onderzochte populatie werd ook de vraag gesteld op welke manier een rechter in hun visie zou oordelen, uitgedrukt in maanden gevangenisstraf. Hierbij worden de respondenten dus gebonden aan het opleggen van een gevangenisstraf, ook al zouden zij zelf wellicht anders hebben geoordeeld. Er werd ten slotte een derde ronde gehouden, waarbij er alleen gevangenisstraffen opgelegd konden worden om zodoende de verschillen beter te vergelijken. Er bleek echter weinig verschil te bestaan in de uitkomst van dit onderzoek ten opzichte van het tweede, zodat er geen nader verslag van dit derde onderzoek in het rapport staat.⁷³

Buiten de meting van het effect op het bekendmaken van strafmaxima op de opgelegde straf, wordt er in de rest van het onderzoek alleen gebruikgemaakt van data uit de eerste proef. Dit zijn de gegevens die werden verzameld vanuit de “open vraag”. De informatie uit de tweede groep bleek volgens de onderzoekers in statistische zin een scheve verdeling op te leveren. Er was namelijk een grote hoeveelheid waarnemingen op het exacte maximum aan straf.⁷⁴

In vrijwel alle grafieken en vergelijkingen in het onderzoek worden opgelegde onvoorwaardelijke gevangenisstraffen met elkaar vergeleken. De vraag is in hoeverre deze vergelijking de realiteit van de strafrechtspraak weerspiegelt, nu het percentage gecombineerde straffen bij de geselecteerde misdrijven in de praktijk hoog is en veel van de genoemde misdrijven in werkelijkheid met andere straffen – zoals werkstraffen – worden afgedaan. Voor zover in de conclusie van het onderzoeksrapport gesproken wordt van een punitiviteitskloof tussen leken en rechters, kan alleen worden gesproken van een kloof indien het puur om gevangenisstrafoplegging gaat. Weliswaar wordt er in de conclusie gesproken dat een “overweldigende meerderheid” van rechters en publiek voor gevangenisstraffen pleiten, de onderzoekers tasten in het duister over de vraag of de kloof ook zou bestaan bij andere misdrijven waarbij boetes of taakstraffen meer voor de hand lagen. Het lijkt evident dat de keuze voor misdrijven waarbij gevangenisstraffen voor de hand liggen is gemaakt, zodat er met één parameter kan worden gewerkt. Bovendien zijn in de praktijk voorwaardelijke straffen een veelvoorkomende optie, maar in het rapport wordt van deze mogelijkheid geen gebruik gemaakt. Rechters worden zodoende gedwongen om onder andere omstandigheden hun oordeel uit te spreken en dus andere straffen op te leggen dan gewoonlijk.

Hoewel op het eerste gezicht het onderzoek van De Keijser, Van Koppen en Elffers aanknopingspunten zou moeten bieden voor de analyse van de in dit onderzoek verkregen gegevens, blijkt dat geenszins zo te zijn. De onderzoekers hebben concessies gedaan met verstrekkingen. Het staat namelijk volledig los van de realiteit van de straftoemeting en is dus, wanneer het gaat om de werkelijkheid, zonder enige waarde.

In dit onderzoek naar beslisedrag van rechters worden voorwaardelijke straffen, boetes, werkstraffen en rijontzeggingen niet uitgesloten. Dat vraagt om een heel andere

⁷² De Keijser, Van Koppen & Elffers, pag. 28.

⁷³ De Keijser, Van Koppen & Elffers, voetnoot 13.

⁷⁴ De Keijser, Van Koppen & Elffers, p. 31.

benadering van de onderzoeksgegevens. Wel is bruikbaar dat De Keijser c.s. de onderlinge “zwaarte” van straffen onder andere tot uitdrukking laten komen in een getal.⁷⁵ De getalsmatige benadering is wel goed bruikbaar voor ons onderzoek.

4.1.2 De harde en de zachte hand – een statistische analyse van verschillen in sanctiebeleid (Trema)

In het onderzoek ‘De harde en de zachte hand – een statistische analyse van verschillen in sanctiebeleid’ van Berghuis, verschenen in Trema, staat het verschil in straftoemingsbeleid tussen rechtbanken centraal.⁷⁶

De onderzoeker tracht inzicht te krijgen in de vraag of er bij de ene rechtbank een grotere kans is op een hoge straf dan bij een andere rechtbank. Hierbij zou de cultuur binnen de rechtbank en de persoon van de magistraat ook een rol kunnen spelen, aldus eerdere studies. Dit laatste staat echter niet centraal, het gaat meer om de grootte van de verschillen.

In het onderzoek wordt uitgebreid stilgestaan bij de problematiek waar alle vergelijkbare onderzoeken over verschillen in straftoemeting mee kampen: het realistisch vergelijken van de straffen. Om straffen te vergelijken is er een maatstaf nodig. Veel onderzoeken willen dit probleem ondervangen door *dezelfde* casussen voor te leggen aan verschillende respondenten. In andere onderzoeken worden verschillende dossiers voorgelegd aan verschillende respondenten om straftoemingsbeslissingen te vergelijken. Veel factoren, zoals de persoonlijke omstandigheden, kunnen dan echter niet goed worden meegewogen, wat tot een niet-realistisch beeld leidt.

In het onderzoek wordt geprobeerd de realiteit zo goed mogelijk in ogenschouw te nemen. Er is gekozen om zeven delicten, die onderling verschillend van aard zijn, te vergelijken. Het betreft eenvoudige mishandeling, vernieling en beschadiging, eenvoudige diefstal, gekwalificeerde diefstal (311 Sr), valsheid in geschrifte, rijden onder invloed en harddrugsdelicten (Opiumwet). Voor de vergelijking is materiaal gebruikt van misdrijfzaken die in 1989 door de arrondissementsrechtbanken zijn afgedaan. Zaken waarbij er geen sanctie aan de orde kwam, zijn niet meegenomen. Hierbij kan gedacht worden aan zaken waarin een sepot wegens bewijstechnische redenen aan de orde was, er een vrijspraak of niet-ontvankelijkheid is gekomen, van voeging sprake was etc. Het gaat in het onderzoek dus om beleidssepots, transacties en schuldigverklaringen door de rechter.

In het onderzoek is gebruik gemaakt van een soort index om het sanctiebeleid uit te drukken. Deze index drukt de “zwaarte” van een opgelegde straf uit. De index drukt zowel een gevangenisstraf als een geldboete uit in een getal, waarbij één dag gevangenisstraf overeenkomt met 50 gulden boete.⁷⁷ Dit was destijds conform de omrekenleutel die als vuistregel werd gebruikt. Andere sancties die destijds in een beperkte mate voorkwamen,

⁷⁵ Verschillen tussen straffen worden onder andere in percentages weergegeven door de hoogte van de straffen op elkaar te delen (p.36).

⁷⁶ A.C. Berghuis, ‘De harde en de zachte hand – een statistische analyse van verschillen in sanctiebeleid’, *Trema* 1992, p. 84-93.

⁷⁷ Berghuis, p. 86.

werden ook in de index opgenomen. Hierbij kan worden gedacht aan de ontneming van de rijbevoegdheid of onderbewindstelling. Deze werden voor de index allemaal aangemerkt als vrijheidsontnemende straffen voor de duur van 25 dagen aangemerkt.⁷⁸ De precieze reden van bijvoorbeeld het aanmerken van het ontnemen van de rijbevoegdheid als een vrijheidsontnemende straf en de reden voor het gelijk stellen daarvan met 25 dagen is niet in het onderzoek terug te vinden, waardoor het gissen blijft naar de achterliggende gedachte. Er wordt wel aangegeven dat in slechts 8% van de gevallen dergelijke straffen aan de orde waren, maar dit mag geen reden zijn om deze over één kam te scheren. Het lijkt eerder een rechtvaardiging voor de concessies die gemaakt moesten worden.

Wanneer 3 maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf wordt opgelegd, is het getal dat uit de index komt rollen 90. Een onvoorwaardelijke geldboete van f 4.500,- heeft ook als indexcijfer 90.⁷⁹ Een dergelijke index is dus ideaal om de zwaarte van de verschillende straffen met elkaar te vergelijken. Dit onderzoek dateert echter uit 1992, waardoor het moeilijker wordt om er inspiratie uit te putten. Inmiddels wordt de gulden niet meer gebruikt en wordt door de rechtbank elke € 50,- die is opgelegd vervangen door één dag gevangenisstraf indien dat bedrag niet betaald wordt. Daarnaast wordt anno 2010 in veel zaken een werkstraf opgelegd.

Er zijn echter belangrijkere punten aan te wijzen voor het feit dat de gehanteerde index niet gehanteerd kan worden voor de hedendaagse praktijk. In dit onderzoek wordt een werkstraf namelijk niet geconverteerd in de index. Ook het onderscheid tussen een voorwaardelijke en onvoorwaardelijke straf ontbreekt. De omrekenleutel die gebruikt wordt geeft bovendien onvoldoende reflectie van de werkelijkheid, omdat deze resulteert in het gelijkstellen van drie maanden gevangenisstraf met f 4.500,- boete, wat toch door niemand als vergelijkbaar zal worden gezien.

4.1.3 Lawyers' Predictions of Judicial Decisions

In haar proefschrift 'Lawyers' Predictions of Judicial Decisions' gaat Malsch na of advocaten beter dan leken in staat zijn om de uitkomst van door hen behandelde zaken te voorspellen.⁸⁰

Het probleem wordt door haar op verschillende manieren benaderd. In één van die benaderingen wordt aan advocaten vóór de uitspraak gevraagd wat zij denken dat de rechtbank zal beslissen in de desbetreffende zaak. Tevens moet de advocaat aangeven hoe betrouwbaar die voorspelling is in een percentage dat ligt tussen de 0 en 100 %. Na de uitspraak worden dan de uitkomst en voorspelling met elkaar vergeleken.

Juist bij dit onderdeel van haar studie gaat Malsch in op *de mate* waarin voorspelling en uitspraak met elkaar overeenkomen. Zij doet dit door de voorspellingen van de verschillende respondenten in te delen in betrouwbaarheidsintervallen, die zijn gekoppeld aan de door de advocaten toegekende betrouwbaarheid van hun voorspelling. Vervolgens bepaalt zij de "successcore" op basis van de uitspraak van de rechtbank. Uiteindelijk leidt

⁷⁸ Berghuis, noot 5.

⁷⁹ $4500 / 50 = 90$.

⁸⁰ M. Malsch, *Lawyers' Predictions of Judicial Decisions, A Study on Calibration of Experts* (dissertatie Leiden), z.p.z.u. 1989.

dit tot de conclusie dat advocaten weliswaar een redelijk goede schatting geven van de uitkomst als zij menen dat aan hun voorspelling een hoog percentage moet worden toegekend, maar dan wel hun kansen ca. 8 % te hoog inschatten.⁸¹

Uit de desbetreffende grafiek in het proefschrift (grafiek 2.1) valt dit ook ongeveer af te lezen, maar Malsch geeft nergens aan hoe zij de *success rate* berekent. Wat de *success rate* is van een voorspelling van een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van 1 jaar met een betrouwbaarheid van 60 % bij een uitkomst van 8 maanden waarvan 4 voorwaardelijk, is bepaald niet evident. In ieder geval is door het ontbreken van een verantwoording op dit punt Malsch voor deze studie niet goed te gebruiken.

4.1.4 Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken

In het rapport 'Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken, Bewijsbeslissingen, straffen en hun argumentatie'⁸² onderzoekt Wagenaar, zoals de titel aangeeft, de strafrechtelijke oordelen van rechters en leken en de bewijsbeslissingen, straffen en hun argumentatie. Het onderzoek is relevant omdat het een mini-onderzoek bevat naar de wijze waarop justitiabelen de relatieve zwaarte van straffen beoordelen. Sommige straffen zijn overduidelijk zwaarder dan andere, maar er zijn ook grensgevallen waarover getwijfeld kan worden.⁸³

In dit verband gebruikt Wagenaar de term 'dominantie', waarmee hij aanduidt het geval dat de ene straf in alle onderdelen zwaarder is dan de andere. Een gevangenisstraf van drie maanden en een geldboete van € 1.500,- domineert bijvoorbeeld een gevangenisstraf van twee maanden en een geldboete van € 1.000,-. Volgens Wagenaar bestaan er ook rekenregels die het mogelijk maken om niet dominante straffen om te rekenen naar equivalente straffen, waardoor ook paren vergelijkbaar worden die geen dominantie kennen. Welke rekenregels dit zijn, vermeldt Wagenaar niet.

Deze - verder niet geïdentificeerde - rekenregels werpen twee barrières op. Ten eerste zijn deze regels aan het publiek niet bekend.⁸⁴ Ten tweede wordt deze beleving door het publiek niet ondersteund.⁸⁵ Naar aanleiding van deze twee argumenten hebben de onderzoekers gekozen voor een empirische aanpak om niet-dominante straffen te vergelijken. Van de 54 paren die Wagenaar in zijn onderzoek betreft, zijn er 12 niet-dominant. Deze 12 paren zijn voorgelegd aan 25 derdejaars bachelorstudenten rechtswetenschap en psychologie van de Universiteit Utrecht. De vraag werd gesteld welke van de twee straffen domineert.

De resultaten van het onderzoek worden niet gepresenteerd en ook niet de wijze waarop dit precies is uitgevoerd. Zo wordt niet duidelijk welke instructie is gegeven aan deze bachelorstudenten. Wat wel wordt vermeld, valt niet goed te plaatsen. Gesproken wordt van de term "gevallen" en het gedeelte van het studentenpanel dat in

⁸¹ Vreemd genoeg wordt dit percentage alleen genoemd in de Nederlandse vertaling van het proefschrift: M. Malsch, *Advocaten voorspellen de uitkomsten van hun zaken*, Lisse: Zwets & Zeitlinger 1990, p. 34.

⁸² W.A. Wagenaar, 'Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken, Bewijsbeslissingen, straffen en hun argumentatie', *Research Memoranda* 2008 (2).

⁸³ Wagenaar, par. 3.2.

⁸⁴ De vraag is of Wagenaar deze regels wel kent, maar die vraag kan hier in het midden blijven.

⁸⁵ Ook deze bewering lijkt gratuit als niet duidelijk is welke deze rekenregels nu precies zijn.

“overeenstemming” daarmee is. De resultaten geven aan dat er sprake is van 17 gevallen, terwijl aan het panel maar 12 paren zijn voorgelegd. Zonder nadere informatie over de term “geval” valt de link tussen “gevallen” en “paren” niet te leggen. Daardoor valt eveneens geen link te leggen tussen overeenstemmende studenten en de gevallen waarin dat gebeurt.

Voor het probleem dat in dit hoofdstuk wordt besproken is daarom slechts relevant dat het raadplegen van het publiek om een inzicht te krijgen in de bestaande opvattingen over de relatieve zwaarte van straffen, een nuttige aanvulling kan zijn op de meer cijfermatige benadering van de eerste twee paragrafen van dit hoofdstuk.

4.2 Straffen vergelijken door een indexcijfer

Voor een typering van beslisgedrag van politierechters is, het is al gezegd, van belang straffen onderling te kunnen vergelijken. Die vergelijking moet zowel in relatieve als in absolute zin kunnen worden gemaakt. Van een eis van twee weken onvoorwaardelijke gevangenisstraf moet niet alleen kunnen worden gezegd of deze zwaarder of lichter is dan een taakstraf van 50 uur, maar ook in welke mate dit het geval is. Beslisgedrag komt immers tot uiting in een reeks beslissingen en aan elke beslissing uit die reeks komt betekenis toe. Als wordt nagegaan in welke verhouding een beslissing tot de eis van de officier van justitie staat, dan wordt de relatieve betekenis daarvan bepaald door andere beslissingen op dezelfde zitting. Telkens veel of telkens een beetje onder de eis gaan zitten is - als het gaat om een kwalificatie van dat gedrag - niet hetzelfde, ook al is de relatieve verhouding tussen eis en straf steeds gelijk.

Uit het voorgaande kan de conclusie worden getrokken dat in andere onderzoeken steeds is vermeden om ook in complexe, reële gevallen de onderlinge vergelijking van straffen (ook in absolute zin) mogelijk te maken. De beperkte opzet van die onderzoeken maakte dat mogelijk (waarmee niet gesuggereerd wordt dat die onderzoeken ook van beperkte waarde zijn). In dit onderzoek kan dat niet. De oplossing zal moeten worden gezocht in een getalsmatige benadering, waarbij iedere straf, ook als het gaat om een samengestelde straf (geldboete en taakstraf, bijvoorbeeld) of om gecombineerde strafmodaliteiten (voorwaardelijk en onvoorwaardelijk), in één getal kan worden uitgedrukt. Dat getal noemen wij een "strafindex" of "strafindexcijfer".

In het onderstaande zal eerst worden aangegeven aan welke eisen een strafindex moet voldoen. Daarna zal het gekozen systeem worden uitgelegd. De laatste paragraaf zal ingaan op de manier waarop deze strafindex is gevalideerd.

4.2.1 Eisen waaraan een strafindexcijfer moet voldoen

De strafindex moet het mogelijk maken straffen onderling te vergelijken en een uitspraak te doen over de mate van verschil tussen twee (complexe) straffen. De index moet dus corresponderen met de wijze waarop een straf wordt ervaren of gezien. Dat zou betekenen dat niet voor iedere persoon dezelfde index gebruikt zou kunnen worden. Wellicht ziet

immers een verdachte de straf anders dan een rechter en een miljonair zal over een geldboete van € 500,- beslist anders denken dan een bijstandstrekker.

Wanneer daarvan wordt geabstraheerd is het niettemin mogelijk een aantal universele eisen te formuleren waaraan de strafindex moet voldoen om in een onderzoek als dit gebruikt te kunnen worden. Over het perspectief vanwaaruit de straf wordt beoordeeld, zal meer worden gezegd in par. 4.2.3.

De bedoelde universele eisen zijn:

- (i) De index moet groter of gelijk aan 0 zijn.
- (ii) Wanneer geen straf is opgelegd, moet de index uitkomen op 0.⁸⁶
- (iii) Een hogere index brengt tot uitdrukking dat het om een zwaardere straf gaat.
- (iv) Als verschillende straffen een gelijke index geven, moeten deze straffen uitwisselbaar zijn.
- (v) De som van de indices van twee straffen moet gelijk zijn aan de index van die twee straffen, indien deze gezamenlijk worden opgelegd.

De eerste eis zorgt ervoor dat er eenvoudig gerekend kan worden. In combinatie met eis (ii) kan worden gezegd dat een negatieve straf in dit systeem uit zou komen op een beloning. Die kent het strafrecht niet, zodat geen rekenregels voor het vergelijken van beloningen en straffen hoefden te worden bedacht.

De derde eis komt overeen met de intuïtieve duiding van een strafindex. Drie weken gevangenisstraf is meer dan twee weken, dus het indexcijfer 3 moet staan voor een zwaardere straf dan het indexcijfer 2. Eis (iv) geeft aan dat straffen even zwaar kunnen zijn. Als een geldboete niet zinvol kan worden opgelegd omdat betrokkene die boete toch nooit kan betalen, dan moet er een taakstraf zijn die even zwaar op de veroordeelde drukt als de boete die de rechter in gedachten had. Eis (v) geeft een optelregel die rekentechnisch gezien bijzonder goed uitkomt, maar ook intuïtief wel correspondeert met hoe straffen ervaren worden. De cumulatie van straffen maakt de totaalstraf niet zwaarder dan de straffen ieder afzonderlijk.

Met een aldus geconstrueerde index kunnen dus in alle gevallen (dat wil zeggen bij iedere combinatie van straffen) uitspraken worden gedaan als "straf X is twee keer zo zwaar als straf Y" en "de rechter ging 20 % boven de eis". Voor het karakteriseren van beslisgedrag is dit, zoals hiervoor al is uiteengezet, onontbeerlijk.

4.2.2 Uitwerking strafindex

De hiervoor genoemde eisen hebben tot de volgende initiële uitwerking geleid. Aan elk type straf is een bepaald aantal punten toegekend, afhankelijk van de aard van de straf. Die punten zijn toegekend aan de eenheid waarin de straf wordt opgelegd, waarbij bij financiële straffen is uitgegaan van een eenheid van € 25,- (om redenen die hieronder nog zullen blijken). Om tot één getal te komen die de zwaarte van de straf uitdrukt bij een combinatie van straffen, moeten de punten van de voorwaardelijke en onvoorwaardelijke

⁸⁶ Toepassing van art. 9a Sr wordt in dit onderzoek overigens ook als een straf gezien. De straf is dan de schuldigverklaring.

gevangenisstraffen, werkstraffen, geldboetes en overige straffen bij elkaar worden opgeteld.⁸⁷

In eerste instantie is, mede op basis van de ervaringen in de zittingzaal, voor het volgende puntensysteem gekozen:

Straf	Per	Punten (onvoorwaardelijk)	Punten (voorwaardelijk)
<i>Gevangenisstraf</i>	Dag	10	27,2 % van 10
<i>Geldboete</i>	€ 25,-	1	27,2 % van 1
<i>Werkstraf</i>	Uur	1	27,2 % van 1
<i>Ontzegging rijbevoegdheid</i>	Maand	16	27,2 % van 16
<i>Verbeurdverklaring</i>	€ 25,-	1	N.v.t.
<i>Toepassing art. 9a Sr</i>	Schuldigverklaring	0,1	N.v.t.

Als beginpunt is één uur werkstraf genomen. Eén uur werkstraf komt dan overeen met 1 punt. In verschillende zaken werd, naar op de zittingen is waargenomen, een werkstraf van een bepaalde duur omgezet in het aantal uren van die werkstraf maal 25 om tot het bedrag van de geldboete te komen (en vice versa). Rechter zijn dus van mening dat 1 uur werken overeenkomt met € 25,- boete. Hoewel € 25,- per uur erg hoog lijkt voor de gemiddelde verdachte die voor de politierechter verschijnt, heeft een werkstraf doorgaans verdergaande gevolgen dan een geldboete op het eventuele strafblad van de verdachte.⁸⁸

Daarnaast is één dag gevangenisstraf gelijkgesteld aan 10 uur werkstraf. Een gemiddelde werkdag beslaat ongeveer 8 uur. Een taakstraf van 8 uur zal niet volledig gelijk staan aan één dag gevangenisstraf, zo was de redenering, aangezien iemand hoogstwaarschijnlijk liever een dag werkt dan een dag in een cel verblijft. Daarom is het uitzitten van één dag gevangenisstraf gelijkgesteld aan 10 uur en niet aan 8 uur taakstraf. Dat is iets hoger dan een volledige werkdag, maar niet het aantal uur dat een gemiddeld mens per dag wakker is (circa 16 uur per dag). Een verdachte zal immers liever 16 uur in de gevangenis zitten, waar hij toch de beschikking heeft over diverse middelen waarmee hij zich kan verrijken of vermaken, dan dat hij 16 uur per dag verplicht is te werken. De middenweg van 10 uur taakstraf leek dan ook op het eerste gezicht overeen te komen met de straffen die de rechter oplegt aan verdachten.

Impliciet volgt hieruit dat € 250,- boete gelijk staat aan 1 dag gevangenisstraf. In eerste instantie klinkt dit geldbedrag wederom erg hoog, want een gemiddelde verdachte zal per dag geen € 250,- verdienen. Naast het mislopen van zijn inkomen is de verdachte echter ook zijn vrijheid kwijt. Met het hierboven aangehaalde argument dat een geldboete minder vergaande consequenties heeft dan een dag gevangenisstraf op het strafblad, zal cumulatief een geldboete van € 250,- corresponderen met één dag gevangenisstraf.

⁸⁷ Maatregelen zijn buiten beschouwing gelaten. Een maatregel als onttrekking aan het verkeer kan moeilijk als straf worden ervaren (dit heeft immers betrekking op voorwerpen waarvan het bezit verboden is, zoals verdovende middelen), terwijl in het onderzoek overigens geen maatregelen zijn tegengekomen die als een verkapte straf zouden kunnen worden gezien.

⁸⁸ Art. 6 lid 2 Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens.

De ontzegging van de rijbevoegdheid is uitgedrukt in maanden, aangezien de rechter deze bijkomende straf altijd in perioden van maanden oplegt. Voor het bepalen van de zwaarte van de straf wordt de ontzegging van de rijbevoegdheid echter omgerekend naar geld. Dit geldbedrag moet corresponderen met de kosten veroorzaakt door het missen van een rijbewijs vermeerderd met de gederfde levensvreugde van iemand die zijn rijbewijs voor een maand kwijt is. Een maand onbeperkt reizen met het openbaar vervoer kost ongeveer € 400,-.⁸⁹ Van de personen van wie de reisafstand van huis tot werk bekend is, is gebleken dat deze afstand voor meer dan de helft van de mensen boven de 8 kilometer ligt, waardoor men bijna gedwongen zou worden om het openbaar vervoer te gebruiken.⁹⁰ Elke dag het openbaar vervoer nemen om van huis naar werk te reizen is duur, zeker als men zich ook nog wil verplaatsen naar andere plaatsen. Een onbeperkt OV-ticket is in dit geval al snel de voordeligste optie, vanwaar een maand ontzegging is gesteld op 16 punten.

Bij verbeurdverklaring van goederen wordt aangeknoopt bij de actuele waarde van die goederen. Elke € 25,- staat ook hier gelijk aan 1 punt. Verbeurdverklaring is in tegenstelling tot onttrekking aan het verkeer wél een straf. De verdachte raakt de eigendom van de goederen kwijt. Het ligt daarom het meest voor de hand aan te sluiten bij de waardering van de geldboete. Het maakt immers geen verschil of de verdachte een boete moet betalen van € 1000,- of dat zijn auto ter waarde van € 1000,- verbeurd wordt verklaard.

Bij een schuldigverklaring zonder oplegging van straf of maatregel (art. 9a Sr) bestaat de straf uit de schuldigverklaring. De rechter is immers wel tot het oordeel gekomen dat het feit is gepleegd. De laagste geldboete (€ 3,- voorwaardelijk, art. 23 lid 2 Sr) zou uitkomen op 0,04 punt. Gebleken is dat elke verdachte die een schuldigverklaring zonder oplegging van straf of maatregel opgelegd kreeg, nog geen strafblad had. Daarom is een verzwaring van nog eens 0,04 punt aan de 0,04 punt toegevoegd. Toepassing van art. 9a Sr is uiteindelijk gewaardeerd op afgerond 0,1 punt.

Indien een straf voorwaardelijk wordt opgelegd wordt de zwaarte van deze straf voor de strafindex bepaald op 27,2 % van de onvoorwaardelijke straf. Dit is gebaseerd op het feit dat volgens de meest recente recidivepercentages 27,2 % van de voor een misdrijf veroordeelde verdachten binnen twee jaar opnieuw met justitie in aanraking komt in verband met een misdrijf.⁹¹ In dat geval zal doorgaans de tenuitvoerlegging worden gevorderd met als gevolg dat de voorwaardelijke straf wordt omgezet in een onvoorwaardelijke. Met andere woorden, de kans dat een voorwaardelijke straf toch wordt gevoeld is objectief gezien gelijk aan 27,2 %. Dat de veroordeelde het gevoel heeft met de schrik te zijn vrijgekomen, doet daar niet aan af.

De periode van twee jaar is genomen omdat tijdens het onderzoek is gebleken dat vrijwel steeds de proeftijd op twee jaar wordt bepaald. Slechts in een enkel geval werd

⁸⁹ <http://www.ns.nl/cs/Satellite/reizigers/regelen-en-kopen/jaarabonnementen>, laatst bezocht op 22-6-2010.

⁹⁰

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=71960ned&D1=a&D2=0&D3=a&D4=l&HD=090528-1336&HDR=G3,G1,G2&STB=T>, laatst bezocht op 24-6-2010.

⁹¹ De cijfers zijn ontleend aan de WODC-Recidivemonitor, die voortdurend wordt bijgewerkt (te vinden op www.wodc.nl). Het percentage van 27,2 % is het percentage dat geldt voor volwassen daders. Dit is het in dit geval correcte percentage, omdat kindzittingen niet openbaar zijn en dus niet konden worden bijgewoond. Gegevens van jeugdige verdachten zijn daardoor niet in het onderzoek betrokken.

gebruik gemaakt van de wettelijke mogelijkheid om de proeftijd op drie jaar te stellen.⁹² Het strookt dus het meest met de praktijk van de straftoemeting om uit te gaan van de recidivecijfers na twee jaar.

Omdat recidivecijfers niet constant zijn, zou dat betekenen dat ieder jaar met een andere omrekeningsfactor van onvoorwaardelijk naar voorwaardelijk gerekend zou moeten worden. Dat is juist. Uiteindelijk gaat het echter om marginale verschillen, zodat het aan 2006 gekoppelde percentage ook voor veroordelingen in 2010 een goede maatstaf vormt. Verder kan worden tegengeworpen dat niet in alle gevallen van recidive door het OM tenuitvoerlegging wordt gevorderd. Daar staat echter tegenover, dat de proeftijd niet meteen na de uitspraak maar vaak pas een paar maanden later ingaat.⁹³ De gevallen waarin niet de tenuitvoerlegging wordt gevorderd worden dus gecompenseerd door de de facto iets langere proeftijd.

Niet iedere verdachte heeft dezelfde opvattingen over de zwaarte van een bepaalde straf. Voor een verdachte met een inkomen onder de armoedegrens zal een geldboete van € 1000,- veel harder aankomen dan een verdachte met een topsalaris. De arme verdachte zal doorgaans liever een werkstraf van 40 uur uitvoeren, terwijl de rijke verdachte vrijwel zeker voor de geldboete zal kiezen. Voornamelijk bij de ontzegging van het rijbewijs kan de zwaarte van de straf ten opzichte van de verdachte zeer sterk uiteenlopen indien men zich realiseert dat de ene verdachte een taxichauffeur kan zijn en de andere op loopafstand van zijn werkplaats woont. Als de rechter en de officier hun taak naar behoren hebben uitgevoerd, zullen zij deze verschillen in hun strafmaat hebben meegenomen. In een geobjectiverd indexcijfer kunnen dergelijke subjectieve elementen echter niet worden verwerkt. Wanneer echter eis en straf worden vergeleken, zoals in dit onderzoek vaak zal gebeuren, spelen die subjectieve elementen geen rol meer.

Indien men de gevorderde respectievelijk opgelegde straffen omrekent naar de punten uit de tabel en deze bij elkaar optelt, wordt één getal verkregen: de eisindex c.q. de uitspraakindex. Deze index mag dan wel een beredeneerde visie op de zwaarte van de straf geven, dit impliceert nog niet per definitie dat deze een reflectie van de werkelijkheid geeft. De werkelijkheid is immers wat rechters, officieren en advocaten van straffen vinden. Om te controleren of de index correspondeert met de meningen van juristen is onderzoek gedaan naar hun opvattingen over de relatieve zwaarte van straffen.

4.2.3 Validering en verfijning van de strafindex

Hoewel de in dit onderzoek in eerste instantie tot stand gekomen index zo veel mogelijk is onderbouwd en geobjectiveerd, blijft het onzeker of de uitkomsten corresponderen met de opvattingen en beleving van juristen. Indien de werkelijkheid sterk verschilt van de gebruikte index, zal de gebruikte index moeten worden aangepast. Correspondeert de gebruikte index met de uitkomst van dit onderzoek, dan zal dit onderzoek de waarde van de gehanteerde index versterken.

In na te noemen onderzoek (verder ook: indexonderzoek) zijn alleen juristen als proefpersonen gebruikt. Omdat de straf wordt opgelegd door een rechter en gevorderd

⁹² Art. 14b lid 2 Sr.

⁹³ Art. 14b lid 3 Sr.

door een officier van justitie, zijn juridische opvattingen over de zwaarte van een straf voor dit onderzoek interessanter dan het oordeel van bijvoorbeeld verdachten of het publiek in het algemeen. Bovendien zijn niet-juristen onvoldoende vertrouwd met de verschillende strafmodaliteiten en -soorten om daarover een gefundeerde mening te kunnen geven. Daar komt nog bij dat verwacht mag worden dat juristen meer zicht hebben op de juridische en maatschappelijke implicaties van straffen.

4.2.3.1 Opzet van het indexonderzoek

Het onderzoek is uitgevoerd onder wetenschappelijk medewerkers, rechters en rechtenstudenten. In totaal hebben 32 personen aan het onderzoek deelgenomen. Aan elk van de deelnemers zijn twaalf op kaartjes uitgeprinte fictieve uitspraken van strafrechters voorgelegd. Sommige uitspraken betroffen enkelvoudige straffen zoals een enkele werkstraf, andere uitspraken bestonden uit gecombineerde straffen zoals een werkstraf en een geldboete.⁹⁴ Enkele straffen waren geheel of gedeeltelijk voorwaardelijk.

De deelnemers werd gevraagd de kaarten in de naar hun mening juiste volgorde te leggen van minst zware straf naar meest zware straf. Wanneer een deelnemer zijn definitieve volgorde had bepaald werd deze door ons genoteerd en vervolgens in een computerdocument verwerkt. Elke deelnemer werd afzonderlijk, dus buiten tegenwoordigheid van andere deelnemers, gevraagd om de kaarten in de volgorde die hij juist achtte neer te leggen. Er was gedurende het onderzoek geen contact tussen de deelnemers onderling of tussen de deelnemer en andere personen.

Voordat de straffen aan de deelnemers werden getoond, kregen zij de instructie hoe de opdracht uitgevoerd diende te worden. Hierbij werd van tevoren een korte uitleg gegeven over de betekenis van gebruikte termen, zoals een voorwaardelijke straf. De tekst van de instructie luidde als volgt:.

“Het is de bedoeling om de straffenkaartjes op volgorde van minste zware straf naar zwaarste straf te leggen. Van links naar rechts gezien dient de minst zware straf helemaal links te liggen en de zwaarste straf helemaal rechts. Indien u van mening bent dat twee straffen even zwaar zijn, kunt u dat aangeven door deze boven elkaar te leggen. Een straf kan bestaan uit het betalen van een geldboete, het uitvoeren van een werkstraf, het uitzitten van een gevangenisstraf of het ontnemen van de rijbevoegdheid. De geldboete is altijd een bepaald geldbedrag in euro's, de werkstraf bestaat uit een of meerdere uren van verplichte arbeid die moet worden uitgevoerd. De gevangenisstraf bestaat uit een of meerdere dagen van detentie in een gevangenis. De ontzegging van de rijbevoegdheid ontstaat uit één of meerdere dagen niet bevoegd zijn om een motorvoertuig te besturen. Deze straffen kunnen worden gecombineerd, bijvoorbeeld: een geldboete en een werkstraf, een geldboete en een gevangenisstraf, een werkstraf en een gevangenisstraf of een ontzegging van de rijbevoegdheid en een geldboete. Een voorwaardelijke straf is een straf die aan de veroordeelde wordt opgelegd, maar die niet direct ten uitvoer gelegd wordt. Er hoort een proeftijd van één of meer jaren bij. Als de veroordeelde binnen deze proeftijd geen strafbaar feit pleegt, komt de voorwaardelijke straf te vervallen. Pleegt hij echter binnen deze proeftijd een strafbaar feit, dan kan de rechter bevelen dat de voorwaardelijke straf alsnog ten uitvoer wordt gelegd. Voor de verdachte die deze straffen krijgt opgelegd gelden geen bijzondere omstandigheden, zoals het sterk afhankelijk zijn van een rijbewijs, het nauwelijks in staat zijn om een taakstraf uit te voeren, enz. Er dient dus te worden

⁹⁴ Zie bijlage 2 voor de gehanteerde kaartjes.

uitgegaan van een verdachte met een rijbewijs, modaal inkomen en gezin. Het onderzoek is geheel anoniem. Uw naam of andere gegevens die aan u gekoppeld kunnen worden, worden niet genoteerd. Overleg met andere personen is niet toegestaan gedurende het onderzoek. U kunt zolang de tijd nemen als u wilt.”

Nadat de deelnemer de instructie had doorgenomen, werden de straffen aan hem voorgelegd. Vervolgens kreeg de respondent de gelegenheid om de kaartjes in de volgens hem juiste volgorde te leggen van minst zware straf naar zwaarste straf. De twaalf voorgelegde straffen waren (in willekeurige volgorde):

- 2 maanden voorwaardelijke gevangenisstraf + € 1000,- boete
- 4 weken onvoorwaardelijke gevangenisstraf + 120 uur werkstraf
- 12 maanden rijontzegging + € 750,- boete
- 200 uur werkstraf
- 80 uur taakstraf waarvan 20 voorwaardelijk + €500,- boete
- 9 maanden rijontzegging waarvan 6 voorwaardelijk + € 1750,- boete
- € 1750,- boete
- 1 maand voorwaardelijke gevangenisstraf
- 6 weken onvoorwaardelijke gevangenisstraf
- 150 uur taakstraf waarvan 100 voorwaardelijk
- 7 dagen onvoorwaardelijke gevangenisstraf
- 8 weken gevangenisstraf waarvan 3 weken voorwaardelijk

4.2.3.2 Protocol van het indexonderzoek

Voor dit onderzoek is een vast protocol gehanteerd dat alleen toegankelijk was voor de onderzoekers zelf. Het gehanteerde protocol betreft de volgende stappenreeks:

- De strafkaartjes moeten door de deelnemer op volgorde van laag naar hoog worden gelegd. Van links naar rechts gezien dient de lichtste straf helemaal aan de linkerkant te liggen en de zwaarste straf aan de rechterkant.
- Indien twee straffen naar mening van de deelnemer dezelfde zijn (i.e. even zwaar zijn), kunnen deze boven of naast elkaar worden gelegd, in ieder geval op een manier waarop evident is dat de deelnemer de indeling op die manier beoogde.
- Indien ernaar wordt gevraagd kan de volgende informatie worden verstrekt. Een straf kan bestaan uit het betalen van een geldboete, het uitvoeren van een werkstraf, het uitzitten van een gevangenisstraf of het missen van de rijbevoegdheid. De geldboete is altijd een bepaald geldbedrag in euro's, de werkstraf bestaat uit een of meer uren verplichte onbetaalde arbeid. De gevangenisstraf bestaat uit een of meer dagen van detentie in een detentiecentrum. De ontzegging van de rijbevoegdheid bestaat uit één of meer dagen niet bevoegd zijn om een motorvoertuig te besturen. Deze straffen kunnen worden gecombineerd, bijvoorbeeld: een geldboete en een werkstraf, een geldboete en een gevangenisstraf, een werkstraf en een gevangenisstraf of een ontzegging van de rijbevoegdheid en een geldboete. Een voorwaardelijke straf is een straf die aan de veroordeelde wordt opgelegd, maar die

niet direct ten uitvoer gelegd wordt. Er komt een proeftijd van twee jaren bij. Als de veroordeelde binnen deze twee jaren geen misdrijf pleegt, komt de voorwaardelijke straf te vervallen. Pleegt hij echter binnen deze twee jaren een misdrijf, dan kan de voorwaardelijke straf alsnog ten uitvoer worden gelegd.

- Voor de verdachte die deze straffen krijgt opgelegd, gelden geen bijzondere omstandigheden, zoals het sterk afhankelijk zijn van een rijbewijs of het onmogelijk kunnen uitvoeren van een werkstraf. Er dient te worden uitgegaan dat de veroordeelde een modaal inkomen en een gezin heeft. Daarnaast is de veroordeelde in het bezit van een rijbewijs.
- De kaarten dienen in een vaste volgorde te liggen bij aanvang van het onderzoek.
- Iedere deelnemer blijft anoniem.
- Gedurende het onderzoek heeft de deelnemer geen contact met andere personen.
- Direct nadat een deelnemer het onderzoek heeft afgerond worden de uitkomsten van deze deelnemer nauwkeurig genoteerd.
- Het onderzoek is uitgevoerd in het bijzijn van ten minste twee onderzoekers teneinde fouten te voorkomen.
- Er worden gedurende het onderzoek geen tips of aanwijzingen gegeven over de volgorde van de straffen, tenzij het evident is dat de deelnemer een indeling maakt die hij niet zelf beoogt.
- Er is geen tijdslimiet aan het onderzoek verbonden.

4.2.3.3 Verantwoording van het indexonderzoek

Het doel van dit onderzoek is op wetenschappelijk verantwoorde wijze meer inzicht krijgen in de manier waarop juristen en juristen in spé aankijken tegen de zwaarte van bepaalde straffen in het algemeen en de onderlinge verhoudingen hiertussen in het bijzonder. Vervolgens kan met deze data de exacte variabelen in de eis- en uitspraak index van dit onderzoek worden vastgesteld. De instructies, het protocol en de twaalf straffen zijn allemaal met een achterliggende gedachte gekozen ten einde dit onderzoek tot een goed einde te brengen.

De volgorde waarop de kaartjes dienen te worden gelegd is in beginsel van links naar rechts. Dit is voor de meeste mensen de meest makkelijke en logische methode om kaarten te sorteren van laag naar hoog. Mocht een deelnemer er zelf behoefte aan hebben om een andere manier van kaarten indelen te gebruiken, dan staat hem dit vrij. Het kan voorkomen dat een bepaalde deelnemer altijd een indeling maakt waarin hij de hoogste straf aan de linkerkant legt. Wanneer een dergelijke deelnemer wordt verplicht om kaarten van links naar rechts te leggen is er een aanzienlijke kans dat hij ergens de fout ingaat, zonder dat dit door de onderzoekers kan worden opgemerkt. De randvoorwaarde is natuurlijk dat het zowel voor de onderzoekers als voor de deelnemer zelf nog duidelijk blijft hoe de indeling in elkaar steekt.

De optie om twee straffen dezelfde zwaarte toe te kennen kan zeer nuttig zijn om te meten welke straffen de deelnemers qua zwaarte gelijk waarden. Indien er hier een duidelijke overeenkomst valt te bespeuren, kan dit functioneren als een maatstaf voor het

aantal eenheden van een bepaalde straf dat moet corresponderen met eenheden van een andere straf.⁹⁵

Om misverstanden te voorkomen werd een uitgebreide uitleg gegeven van de betekenis van de gebruikte straffen. Het verschil tussen sancties zoals werkstraf, leerstraf en taakstraf kan soms onduidelijk zijn voor de deelnemers. Er is bewust gekozen voor een verdachte die geen bijzondere omstandigheden heeft. Indien men moet uitgaan van een verdachte voor wie een bepaalde straf veel zwaarder weegt dan voor de doorsnee verdachte, zal deze straf in het onderzoek buitenproportioneel als zware straf naar voren komen.

De deelnemers krijgen de garantie dat hun naam of andere gegevens op geen enkele wijze gebruikt zullen worden voor het onderzoek. Volledige anonimiteit is ook van belang, omdat deelnemers anders beïnvloed kunnen worden door het feit dat zij in het onderzoeksrapport vermeld worden en daardoor toch een andere volgorde van straffen aangeven dan zij daadwerkelijk beogen.

De deelnemer heeft geen contact met andere personen gedurende de tijd dat hij aan het onderzoek deelneemt. Dit voorkomt dat de deelnemer gaat overleggen met andere personen, wat zijn eigen visie bewust of onbewust zou kunnen beïnvloeden. Tips en aanwijzingen worden niet gegeven, tenzij het evidente fouten zijn die de deelnemer niet beoogt.⁹⁶ Andere tips en aanwijzingen zouden de mening van de deelnemer bewust of onbewust kunnen beïnvloeden. Indien de onderzoeker een kennelijk evidente fout constateerde, werd de respondent hiervan in kennis gesteld om verstoring van de onderzoeksresultaten te voorkomen. Evident gemaakte fouten zullen de oorspronkelijke mening van de deelnemer niet beïnvloeden en kunnen derhalve worden aangegeven zonder dat de betrouwbaarheid van de uitkomsten van het onderzoek in gevaar komt.

Er is geen tijdslimiet aan het onderzoek verbonden, omdat dit door de deelnemer als druk kan worden ervaren, waardoor hij beslissingen neemt waarover niet voldoende is nagedacht. Met name wanneer de tijd bijna om is, zouden anders overhaaste beslissingen worden genomen.

4.2.3.4 Uitkomst indexonderzoek

Zoals reeds vermeld wordt de volgorde van de straffen genoteerd en verwerkt in een computerbestand. De straf die een deelnemer de lichtste straf vindt, wordt genoteerd als een 1. Oplopend naar de zwaarste straf wordt de meest zware straf genoteerd als een 12. De verschillende reeksen van de verschillende proefpersonen worden onder elkaar gezet. Van elke straf wordt vervolgens het gemiddelde rangnummer berekend.

Dat leidt tot een tabel als de onderstaande:

⁹⁵ Bijvoorbeeld: 1 uur werkstraf staat gelijk aan € 25,-.

⁹⁶ Een voorbeeld van een dergelijke evidente fout is het kwalificeren van een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van vier weken als een lichtere straf dan een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van zeven dagen.

Deelnemer #	1750	7	150	80	1	9	200	12	2	4	6	8
1	4	9	2	3	1	6	8	7	5	10	12	11
2	1	9	7	2	5	4	6	3	8	11	12	10
3	4	9	1	3	7	5	2	6	8	10	12	11
4	1	7	5	3	2	4	8	6	9	10	12	11
5	1	9	4	5	7	2	6	3	8	10	11	12
Gemiddelde	2,2	8,6	3,8	3,2	4,4	4,2	6	5	7,6	10,2	11,8	11

Aangezien elke straf met een ander getal begint (zie de opsomming in par. 4.2.3.1), kan volstaan worden met het eerste getal dat op de kaartjes genoemd staat. In de eerste rij worden deze afkortingen van straffen genoteerd. In de eerste kolom staat het nummer van de deelnemer.

Zodra bij elke straf bij elke proefpersoon een getal is ingevuld, wordt het gemiddelde dat bij deze straf hoort, uitgerekend. Vervolgens worden de gemiddeldes van de straffen van laag naar hoog geordend. De volgorde van deze gemiddeldes wordt vergeleken met de volgorde van de zwaarte van de straffen die door toepassing van de voorlopige index tot stand is gekomen.

Door de gemiddelden van de 32 deelnemers te nemen kwamen de volgende resultaten naar voren:

Straf	Gemiddeld rangnummer	Rangnummer volgens index	Strafindex (oud)
1. € 1750,- boete	2,50	1/2	70
2. 80 uur taakstraf waarvan 20 voorwaardelijk + € 500,- boete	3,16	5	85
3. 150 uur taakstraf waarvan 100 voorwaardelijk	3,41	3	77
4. 1 maand ⁹⁷ voorwaardelijke gevangenisstraf	3,84	3	82
5. 12 maanden rijontzegging + € 750,- boete	5,00	8	222
6. 9 maanden rijontzegging waarvan 6 maanden voorwaardelijk + € 1750,- boete	5,03	6	144
7. 200 uur werkstraf	6,60	7	200
8. 2 maanden voorwaardelijke gevangenisstraf + € 1000,- boete	7,03	9	203
9. 7 dagen onvoorwaardelijke gevangenisstraf	8,44	1/2	70
10. 4 weken onvoorwaardelijke gevangenisstraf + 120 uur werkstraf	10,22	10	400
11. 8 weken gevangenisstraf waarvan 3	10,97	11	407

⁹⁷ Volgens art. 88 Sr is een maand voor de toepassing van het strafrecht steeds een periode van 30 dagen.

weken voorwaardelijk			
12. 6 weken onvoorwaardelijke gevangenisstraf	11,81	12	420

De straffen die volgens de strafindex als zwaarste naar voren kwamen, werden door de deelnemers aan het onderzoek ook als zwaarste aangemerkt. Alleen bij de gevangenisstraf van zeven dagen onvoorwaardelijk en de rijontzeggingen is een redelijk grote tot sterke afwijking te constateren. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat er nauwelijks een verschil blijkt te zijn tussen de straffen die als 5 en 6 uit de bus kwamen (gemiddeld rangnummer van 5,00 en 5,03).

Wat de gevangenisstraffen betreft, heeft het indexonderzoek geleerd dat er kennelijk een aspect daarvan bij het bepalen van de indexsystematiek over het hoofd is gezien. Bij toepassing van de oorspronkelijke index wordt alleen het aantal dagen gevangenisstraf vermenigvuldigd met 10. Er wordt geen rekening mee gehouden dat gevangenisstraf op zichzelf al ingrijpend is. Het verblijf in een penitentiaire omgeving, de maatregelen die in dat kader moeten worden ondergaan (zoals het afgeven van persoonlijke bezittingen) en de consequenties die de maatschappij verbindt aan een verleden met een onvoorwaardelijke gevangenisstraf maken de gevangenisstraf een straf met verstrekkende gevolgen, onafhankelijk van de duur daarvan.

Kennelijk wordt er door de respondenten op deze manier over de gevangenisstraf gedacht, wat het aanmerkelijke verschil in klassering van de 7 dagen onvoorwaardelijk verklaart. Om dat tot uitdrukking te brengen in de strafindex is er daarom voor gekozen om voor deze ingrijpende consequenties forfaitair 200 punten toe te kennen, waardoor de onvoorwaardelijke gevangenisstraf op 200 plus het product van 10 en het aantal dagen gevangenisstraf uitkomt. Er is gekozen voor een initiële toekenning van 200 punten omdat dit de laagste waardering is die de index in overeenstemming brengt met de resultaten van het indexonderzoek. Er lijkt geen aanleiding te zijn om de onderlinge verschillen tussen de straffen verder op te rekken dan nodig is.

Daarnaast werd in de door ons gehanteerde index de ingrijpendheid van de rijontzegging kennelijk overschat. Met het oog op het feit dat een deel van de verdachten niet werkt, een deel van de verdachten geen auto heeft, een deel van de verdachten geen rijbewijs heeft en een deel van de totale populatie in Nederland wel binnen de straal van 8 kilometer van huis werkt, kwam het geraden voor de eerder geschatte kosten van € 400,- voor een maand rijontzegging te halveren. Er wordt nu € 200,- toegekend aan een maand onvoorwaardelijke rijontzegging.

4.2.3.5 Bijgestelde strafindex

Het nieuwe puntensysteem komt er dan als volgt uit te zien:

Straf	Forfait	Punten (onvoorwaardelijk)	Punten (voorwaardelijk)
<i>Gevangenisstraf</i>	200 ⁹⁸	10 per dag	27,2 %
<i>Geldboete</i>	-	1 per € 25,-	27,2 %
<i>Werkstraf</i>	-	1 per uur	27,2 %
<i>Ontzegging rijbevoegdheid</i>	-	8 per maand	27,2 %
<i>Verbeurdverklaring</i>	-	1 per € 25,-	N.v.t.
<i>Toepassing art. 9a Sr</i>	-	0,01 per schuldigverklaring	N.v.t.

Indien men deze nieuwe index hanteert om de zwaarte van de straf te berekenen en dit vergelijkt met de uitkomsten van het indexonderzoek, ontstaat het volgende beeld.

Straf in volgorde indexonderzoek	Gemiddeld rangnummer onderzoek	Rangnummer volgens index (nieuw)	Strafindex (nieuw)	Strafindex (oud)
1. € 1750,- boete	2,50	1	70	70
2. 80 uur taakstraf waarvan 20 voorwaardelijk + € 500,- boete	3,16	3	85	85
3. 150 uur taakstraf waarvan 100 voorwaardelijk	3,41	2	77	77
4. 1 maand voorwaardelijke gevangenisstraf	3,84	6	136	82
5. 12 maanden rijontzegging + € 750,- boete	5,00	5	126	222
6. 9 maanden rijontzegging waarvan 6 maanden voorwaardelijk + € 1750,- boete	5,03	4	107	144
7. 200 uur werkstraf	6,60	7	200	200
8. 2 maanden voorwaardelijke gevangenisstraf + € 1000,- boete	7,03	8	258	203

⁹⁸ Bij een gecombineerd onvoorwaardelijke en voorwaardelijke gevangenisstraf wordt het forfait alleen opgeteld bij het onvoorwaardelijk deel. Bij een alleen voorwaardelijke gevangenisstraf wordt eerst berekend wat het aantal punten voor een onvoorwaardelijke straf zou zijn, waarna daarvan 27,2 % wordt genomen.

9. 7 dagen onvoorwaardelijke gevangenisstraf	8,44	9	270	70
10. 4 weken onvoorwaardelijke gevangenisstraf + 120 uur werkstraf	10,22	10	600	400
11. 8 weken gevangenisstraf waarvan 3 weken voorwaardelijk	10,97	11	607	407
12. 6 weken onvoorwaardelijke gevangenisstraf	11,81	12	620	420

Ten aanzien van deze nieuwe ordening kan het volgende worden opgemerkt.

- Volgens de proefpersonen is er een duidelijke cesuur tussen de eerste zes, lichtere straffen en de zwaardere straffen 7 t/m 12 (gemiddeld rangnummer springt van 5,03 naar 6,60). Die cesuur wordt door de strafindex gerespecteerd (van 136 naar 200).
- De onderlinge verschillen tussen de zes lichtere straffen zijn volgens de strafindex vrij gering (van 70 naar 136, bijna evenveel als de sprong van licht naar zwaar). De onderlinge volgorde is dus vrij willekeurig, wat weerspiegeld wordt in de uitkomsten van het indexonderzoek, waar de gemiddeldes lopen van 2,50 (wat betekent dat er voor het "panel" geen uitgesproken lichtste straf was) tot 5,03 (wat bijna twee volle punten verwijderd ligt van de volgende straf, die op positie 7 zou horen te staan).
- De volgorde van de zes zwaarste straffen wordt door de strafindex volledig gerespecteerd. Evenals het panel zijn de onderlinge verschillen groot (6,60 tot 11,81 resp. 200 tot 620).

Deze observaties brengen ons tot de overtuiging dat hiermee een goede maat is gevonden om straffen onderling te vergelijken. Dat betekent dat kwantitatieve uitspraken kunnen worden gedaan over

- de zwaarte van een zitting (de gemiddelde hoogte van de eisindex en de uitspraakindex zijn daarvoor een goede indicatie);
- de relatieve en absolute mate waarin de rechter afwijkt van de eis (het procentuele verschil tussen eisindex en uitspraakindex c.q. het absolute verschil);
- de richting van die afwijking (wanneer het verschil tussen eisindex en strafindex negatief is, is de rechter boven de eis uit gegaan).

4.2.3.6 Rekenen met de strafindex

Een fictief voorbeeld zal duidelijk maken hoe de strafindex wordt toegepast. Een verdachte staat terecht voor zware mishandeling, daarbij gebruikmakend van een honkbalknuppel. De officier eist een gevangenisstraf van 3 weken, waarvan 1 week voorwaardelijk. De honkbalknuppel ter waarde van € 50,- moet volgens hem worden verbeurd verklaard. De rechter vindt een gevangenisstraf niet op zijn plaats en veroordeelt de verdachte derhalve tot een werkstraf van 120 uur. Daarnaast is hij het met de officier eens dat de honkbalknuppel verbeurd moet worden verklaard.

De eisindex wordt als volgt berekend:

Gevangenisstraf onvoorwaardelijk deel: forfait van $200 + 14 * 10 = 340$

Gevangenisstraf voorwaardelijk deel: $27,2 \% \text{ van } 7 * 10 = 19$

*Verbeurdverklaring: (waarde van het verbeurd verklaarde goed / 25) * 1 = $(50/25) * 1 = 2$*

Totaal eisindex: $340 + 19 + 2 = 361$

De uitspraakindex wordt op soortgelijke manier berekend:

Werkstraf: $120 * 1 = 120$

*Verbeurdverklaring: (waarde van het verbeurd verklaarde goed / 25) * 1 = $(50/25) * 1 = 2$*

Totaal uitspraakindex: $120 + 2 = 122$

In het voorbeeld heeft de rechter de eis voor 33,8 % gevolgd. Hij is dus 66,2 % onder de eis gaan zitten.

5. Analyse van de onderzoeksgegevens

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt eerst ingegaan op een aantal basisgegevens die uit het onderzoek naar voren zijn gekomen. In de daaropvolgende paragraaf zal onderzocht worden in hoeverre er verbanden bestaan tussen het beslisdrag van de rechter en de in het onderzoek geregistreerde parameters. Tenslotte volgen er enkele afsluitende opmerkingen.

5.2 Basisgegevens per rechtbank

In onderstaande tabel is een aantal gegevens per rechtbank weergegeven, waarna deze per kolom kort van commentaar worden voorzien. Bij de gegevens in de tabel gaat het om kwesties als de gemiddelde duur van een nieuwe zaak, aangehouden zaak en verstekzaak, het aantal afgehandelde zaken, enzovoort. Deze paragraaf zal door zijn algemene karakter meer inzicht bieden in de data die het onderzoek heeft opgeleverd, maar beoogt geen verbanden te leggen. Vervolgens volgt een enkel woord over de rol van deskundigen, getuigen en slachtoffers tijdens politierechterzittingen. Ten slotte zal de positie van verstekzaken in het onderzoek worden besproken.⁹⁹

⁹⁹ Gegevens zoals de duur en verdeling van zaken over de zittingen worden hier niet besproken. Deze gegevens zijn te algemeen van aard.

Rb	Zit	Vstk	Aang	Nw	Tot	Afg	M/V OvJ	M/V R	M/V/? Verd	Sb	Lw	TVstk (min) ¹⁰⁰	TAang (min)	TNw (min)
Amst	5	10	3	23	36	32 89%	13/23	11/25	31/2/3 86%/6%/8%	22 69%	14 39%	2.7	49.3	33.7
Bre	3	5	3	21	29	26 90%	12/17	29/0	22/5/2 76%/17%/7%	7 24%	7 24%	4.3	16	32.6
DenB	22	59	13	118	190	170 89%	113/77	124/66	118/22/50 62%/12%/26%	81 43%	48 25%	6.2	27.2	28.8
DenH	4	14	2	21	37	35 95%	15/22	9/28	27/2/8 73%/5%/22%	16 43%	4 11%	3.5	22.5	22.6
Maas	21	65	12	116	193	171 89%	65/128	128/65	152/21/20 79%/11%/10%	80 41%	44 23%	5.5	34.5	21.7
Roer	7	26	0	51	77	71 92%	59/18	27/50	63/8/6 82%/10%/8%	9 12%	20 26%	4.4	Nvt	24.3
Rdam	4	15	7	21	43	38 88%	11/32	38/5	32/2/9 74%/5%/21%	3 7%	5 12%	1.9	40.4	20
Utr	6	14	0	29	43	43 100%	15/28	22/21	32/4/7 74%/9%/16%	5 12%	5 12%	4.1	Nvt	28.1
Totaal	72	208	40	400	648	586 90.4% ¹⁰¹	303/345	388/260	477/66/105 74%/10%/16%	223 42%	147 23% ¹⁰²	5.72	36.23	26.82

Betekenis van de afkortingen: Rb = rechtbank (Amsterdam, Breda, Den Bosch, Den Haag, Maastricht, Roermond, Rotterdam, Utrecht), Zit = aantal zittingen, Vstk = aantal verstekzaken, Aang = aantal aangehouden zaken, Nw = aantal nieuwe zaken, Tot = totaal aantal verstek, aangehouden- en nieuwe zaken, Afg = aantal zaken die zijn afgedaan, M/V OvJ = geslacht van de officier van justitie, M/V R = geslacht van de rechter, M/V/? Verd = geslacht van de verdachte, Sb = aanwezigheid van een strafblad, Lw = gebruik van het laatste woord, TVstk = gemiddelde behandelduur van een verstekzaak, TAang = gemiddelde behandelduur van een verstekzaak, TNw = gemiddelde behandelduur van een nieuwe zaak.

¹⁰⁰ Een enkele keer komt het voor dat zaken gevoegd worden behandeld en hierbij niet alle verdachten aanwezig zijn. Op dat moment is er zowel een verstekzaak als een nieuwe zaak aan de orde. Als de totale tijdsduur van de verstekzaak in dergelijke gevallen voor de calculatie van de gemiddelde duur van een verstekzaak gelijk zou staan aan de hele behandelduur van de zaak, dan verstoort dit de gemiddelde duur. Het gemiddelde komt dan te hoog uit. Daarom worden dergelijke hoge tijdswaarden gedeeld door het aantal zaken dat op dat moment gevoegd werd behandeld. Op die manier wordt de daadwerkelijke behandelijd van de verstekzaak zo reëel mogelijk berekend.

¹⁰¹ De berekening betreft – evenals de andere gemiddelden in deze rij – een gewogen gemiddelde.

¹⁰² Hierbij dient opgemerkt te worden dat dit gewogen gemiddelde een weergave is ten opzichte van het totaal aantal zaken, de verstekzaken zijn hierbij dus ook opgenomen. Het totaal aantal zaken en het laatste woord diende namelijk op elkaar gedeeld te worden. Het moge duidelijk zijn dat in een verstekzaak nooit een laatste woord gevoerd wordt.

Zittingen per rechtbank. De rechtbanken Maastricht en Den Bosch steken met kop en schouders boven de rest uit met ongeveer evenveel bezochte zittingen. De resterende rechtbanken, waarvan de meeste in de Randstad zijn gelegen, zijn eveneens qua aantal bezoeken ongeveer gelijk aan elkaar. Er zijn twee verklaringen voor het feit dat de rechtbanken Maastricht en Den Bosch ten opzichte van de resterende rechtbanken vaker zijn bezocht. In de eerste plaats blijken de Randstadrechtbanken weleens het zittingsprogramma op het laatste moment te wijzigen, waardoor soms zittingen vervallen. Vanwege de beperkte veldonderzoektijd van ongeveer acht weken konden hierdoor in die rechtbanken minder zittingen worden bezocht dan aanvankelijk was gepland. Daardoor is vaker voor dichterbij gelegen rechtbanken gekozen. De bereikbaarheid van de rechtbanken in Nederland vanuit Maastricht wierp een tweede barrière op, die ertoe leidde dat verder weg gelegen rechtbanken minder in het onderzoek zijn betrokken.

Verstekzaken, aangehouden zaken, nieuwe zaken en totaal aantal zaken. Het aantal verstekzaken ten opzichte van het totaal aantal zaken is gering, minder dan één op de drie verdachten laat verstek gaan. Hoewel de politierechter over het algemeen minder “ernstige” zaken berecht, komen de meeste verdachten (of hun advocaat) dus opdagen wanneer de rechter hun zaak behandelt. Dat blijkt een verstandige keuze, want uit dit onderzoek is duidelijk gebleken dat rechters bij verstekzaken vaker de eis van de officier volgen dan in zaken op tegenspraak. Rechters geven dit in de praktijk ook toe.¹⁰³ In 6% van het totaal aantal zaken werd een zaak bij de eerste behandeling aangehouden in het belang van het onderzoek. Dit is in overeenstemming met het doel dat de politierechter dient, namelijk het snel berechten van relatief eenvoudige zaken. Het leeuwendeel van de zaken, ongeveer 68%, bleek een nieuwe zaak te zijn. Als alle zaken worden opgeteld, volgt er een totaal van 648 zaken. Dit is het aantal dat in het onderzoek is betrokken en dat onderwerp van analyse zal zijn.

Aantal zaken die worden afgedaan. Uit de tabel blijkt dat de meeste zaken in één keer worden afgedaan. Dit is immers in gemiddeld 92% van de zaken het geval. Dat betekent dat in 8% van de zaken een aanhouding volgt. Dit aantal komt dicht in de buurt van de zaken die in eerste instantie zijn aangehouden; dit bedroeg namelijk 6%.

Verhouding mannen en vrouwen bij officieren, rechters en verdachten. Iets meer dan de helft van de officieren is vrouwelijk. Daar staat tegenover dat iets meer dan de helft van de rechters man is. In paragraaf 5.3 zal verder worden ingegaan op de onderzochte verbanden tussen mannen en vrouwen. Maar liefst 74 procent van alle verdachten is mannelijk, terwijl maar 10 procent vrouwelijk is. In 16 procent van de gevallen blijft het geslacht onbekend. Onbekendheid in het bepalen van geslacht valt vooral te wijten aan de behandeling van verstekzaken. Elke rechter heeft zijn eigen manier om deze zaken af te handelen, waardoor soms geen personalia van de verdachte bekend worden gemaakt. De verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke verdachten ligt in de lijn met de gegevens van het CBS. Op basis van de Politiestatistiek in het jaar 2007 is één op de zeven verdachten een vrouw.¹⁰⁴

¹⁰³ Meerdere keren hebben rechters expliciet op de zitting gemeld dat in verstekzaken de eis van de officier van justitie vaker wordt gevolgd. De genoemde redenen hiervoor lopen erg uiteen. Het niet leveren van duidelijkheid van de verdachte met betrekking tot “zijn kant van de zaak” en het niet nemen van de moeite om naar de rechtbank te komen is vaak als reden aangehaald.

¹⁰⁴ H. Goudriaan & A.Th.J. Eggen, *Criminaliteit en rechtshandhaving* 2008, Den Haag: WODC 2008, p. 102.

Uitgedrukt in procenten komt dit bij benadering neer op 14% vrouwelijke- en 86% mannelijke verdachten. Indien de in dit onderzoek onbekende 16 procent naar rato wordt verdeeld over het aandeel man en vrouw, dan komt dit neer op een aanvulling van 12 procent bij de mannen en 2 procent bij de vrouwen, zodat de uitkomst 88% mannen en 12% vrouwen wordt.¹⁰⁵ Namelijk:

$$\text{Aandeel mannen: } 0.74 + (0.16 * (0.74/0.84)) = 88\%$$

$$\text{Aandeel vrouwen: } 0.1 + (0.16 * (0.1/0.84)) = 12\%$$

$$\text{Totaal: } 88\% \text{ (m)} + 12\% \text{ (v)} = 100\%$$

Hieruit kan worden geconcludeerd dat de gehanteerde steekproef de landelijke politierechterpraktijk goed heeft weerspiegeld en dus in ieder geval in dit opzicht representatief is.

Aanwezigheid van een strafblad. Wat opvalt, is dat iets minder dan de helft van het totaal van de verdachten in het bezit is van een strafblad, maar dat dit tegelijkertijd erg afhankelijk is van het arrondissement. Er moet rekening worden gehouden met het feit dat in veel gevallen de zittingsrechter niet vermeldt of er een strafblad aanwezig is, wat de betrouwbaarheid van de gegevens aantast. Zo is het percentage verdachten met een strafblad in Rotterdam (12%) niet in overeenstemming met de cijfers die hier verwacht zouden worden. In de zaken waarin een verdachte aanwezig is, zal doorgaans het strafblad behandeld worden, maar in verstekzaken wordt het vermelden van een strafblad vaak achterwege gelaten. Het onbekend blijven van het strafblad heeft dus twee kanten. Enerzijds zal het niet noemen van een strafblad duiden op het afwezig zijn van een strafblad, anderzijds wordt een groot deel van de onduidelijkheid veroorzaakt door verstekzaken waarin in veel gevallen het strafblad niet genoemd wordt. Hoe men het ook wendt of keert, een aanzienlijk deel van de verdachten die bij een politierechter worden berecht, zijn recidivisten. Er is overigens geen onderscheid gemaakt naar de ernst van de gepleegde feiten die op het strafblad staan of het aantal pagina's dat het strafblad omvat. Vaak wordt dit ook niet genoemd, tenzij het om zeer veel pagina's gaat. Zo hadden verschillende verdachten een strafblad met meer dan 50 pagina's, iets dat de officier van justitie zelfs in verstekzaken zelden onbesproken laat.

Gebruik van het laatste woord. Minder dan 1 op de 4 verdachten maakt gebruik van de gelegenheid om het laatste woord te voeren. In de praktijk komt het vaak voor dat de verdachte herhaalt wat al door hemzelf of zijn advocaat is gezegd, ondanks het feit dat de rechter (bijna) altijd vraagt of de verdachte gebruik wenst te maken van het laatste woord om zaken naar voren te halen die nog niet zijn besproken. Rechters geven zelden een inhoudelijke reactie op het laatste woord. Dat is logisch, aangezien het vaak om zaken gaat waar de rechter pas in zijn uitspraak een oordeel over mag geven. Bovendien zou daarna de verdachte weer het laatste woord moeten worden gegeven. Uit het onderzoek is gebleken dat de invloed van het voeren van het laatste woord in de regel gering is: veel rechters lijken er een formele betekenis aan toe te kennen. Het laatste woord kan verschillen van hele

¹⁰⁵ Voor de berekening aangaande de 16% onbekenden over de rest is uitgegaan van het totaal van de mannen en vrouwen in alle zaken en niet de aandelen mannen en vrouwen in alleen de verstekzaken. Indien louter de verdeling van de onbekenden bij verstekzaken zou worden aangehouden, zouden zaken waarin alleen advocaat aanwezig was onterecht over het hoofd worden gezien.

betogen tot een enkel woord.¹⁰⁶ Soms worden er verontschuldigen aangeboden, kennelijk in de hoop dat de rechter hier gevoelig voor is. Overigens maakt het, naar uit waarnemingen op de zitting is gebleken, veel uit op welke manier de rechter aangeeft dat verdachte van zijn laatste woord gebruik maakt. Hij kan dit zo formuleren dat een verdachte waarschijnlijk zal afzien van het gebruik van het laatste woord. De rechter mag officieel geen blijk geven van desinteresse en dit komt in de praktijk dan ook zelden voor. Rechters interrumpen verdachten bijna nooit tijdens het laatste woord; een uitzondering kan zich voordoen als er geen nieuwe informatie wordt verteld. Een dergelijke afkapping is echter legitiem.

Behandelduur van verstekzaken. Verstekzaken worden bij elke rechtbank relatief snel behandeld. Dit is te verklaren door het feit dat de verdachte niet aanwezig is en daardoor de zaak verkort kan worden behandeld.¹⁰⁷ In het zuiden van het land wordt er voor deze zaken meer tijd uitgetrokken, terwijl in de Randstad verstekzaken snel worden afgedaan. Het gewogen gemiddelde voor de behandelduur van verstekzaken is 5 minuten en 43 seconden.

Behandelduur van aangehouden zaken. Zaken die in een eerder stadium zijn aangehouden en nu worden voortgezet, hebben vaak een lange behandelduur. Met een gewogen gemiddelde behandelduur van 35 minuten en 14 seconden is de behandeltijd van deze categorie het hoogst. Deze uitkomst is niet verrassend, aangezien de rechter een zaak aanhoudt om bijvoorbeeld een getuige of deskundige in het belang van het onderzoek te horen. Er dient bij de gewogen gemiddelde duur van een aangehouden zaak een kanttekening te worden gemaakt. In een eerder stadium is de zaak al voor een gedeelte behandeld, waardoor de totale behandelduur onbekend blijft. Indien men deze tijd erbij zou tellen, zou de duur van een aangehouden zaak op een nog hoger gemiddelde uitkomen. Het was in het kader van dit onderzoek echter onmogelijk om na te gaan hoeveel tijd al aan een dergelijke zaak in een vorig stadium was besteed.

Behandelduur van nieuwe zaken. Nieuwe zaken kunnen – zoals aangegeven bij de beschrijving van de parameters – zowel zaken omvatten waarin alleen de verdachte aanwezig is, waarin alleen de advocaat aanwezig is als zaken waarin zowel de advocaat als de verdachte aanwezig is. Zaken waarbij geen advocaat aanwezig is, zullen de gemiddelde behandelduur van deze categorie zaken omlaag trekken, omdat er doorgaans geen pleidooi (en daardoor ook geen repliek en dupliek) wordt gehouden. De zaak met de langste duur nam 2 uur en 5 minuten in beslag. In die zaak ging het om een ontkenkende verdachte aan wie een mishandeling ten laste was gelegd. Hoewel de gemiddelde duur bij een nieuwe zaak bijna op een half uur per zaak ligt, komen zaken om en nabij de 15 minuten het meeste voor. Bij nieuwe zaken is de gewogen gemiddelde duur 27 minuten en 12 seconden.

¹⁰⁶ J. Remmelink, *Het laatste woord van de verdachte in: Strafrecht in balans*, Arnhem: Gouda Quint 1983, p. 211-232.

¹⁰⁷ Voor meer informatie zie paragraaf 2.5.

5.2.1 De rol van deskundigen, getuigen en slachtoffers

Het aantal deskundigen in de gescoorde zaken is minimaal. In slechts 8 van de 648 zaken was een deskundige aanwezig; dit komt overeen met één deskundige op 81 zaken. Een mogelijke verklaring voor het lage aantal is het feit dat de zaken die door de politierechter worden behandeld dusdanig eenvoudig van aard zijn, dat een deskundige in het belang van het onderzoek niet nodig is. In slechts 3% van de zaken werden één of meer getuigen gehoord. Een mogelijke verklaring ligt wederom in de eenvoud van het overgrote deel van de politierechterzaken. Deze zaken zijn vaak dermate duidelijk dat getuigen niet nodig zijn. Het proces-verbaal spreekt voor zich en niet zelden bekent de verdachte het feit gepleegd te hebben.

Hoewel het sporadisch voorkomt, kan een slachtoffer op de zitting als getuige onder ede worden gehoord. De aanwezigheid van slachtoffers in de rechtszaal bij politierechterzittingen is tevens een zeldzaam fenomeen. Bij de behandeling van een diefstal van een fles wijn bij de Albert Heijn zal de Albert Heijn geen vertegenwoordiger sturen die in de rechtszaal in de hoedanigheid van slachtoffer verschijnt. De zaken waarin slachtoffers het meest verschijnen, zijn zaken betreffende mishandeling en diefstal van goederen toebehorende aan particulieren. Vaak is de rol die het slachtoffer in het onderzoek ter terechtzitting vervult relatief gering. Niet in alle gevallen krijgt het slachtoffer de kans om zijn visie op de zaak nog een keer naar voren te brengen. Dit laatste kan een reden zijn dat veel slachtoffers afzien van het bijwonen van de rechtszaak.

5.2.2 De positie van verstekzaken

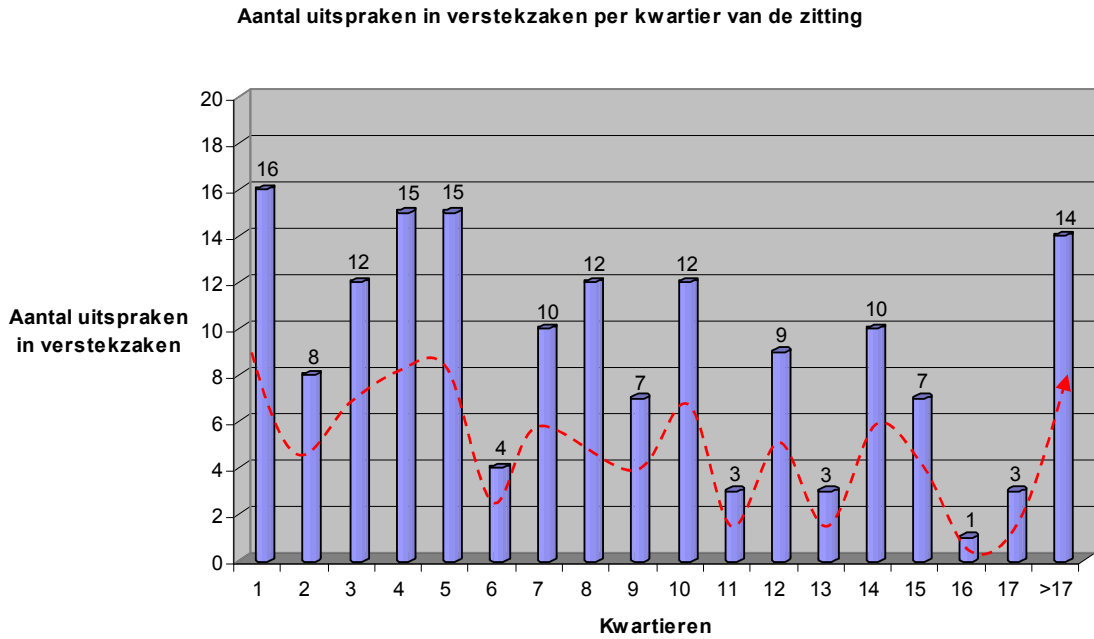
Voor de basisgegevens zijn de verstekzaken meegenomen in het totaalbeeld, maar in de volgende paragraaf zullen deze zaken worden weggefilterd. Gelet op het niet geringe aandeel van verstekzaken in het geheel – immers bijna één op de drie zaken is een verstekzaak – behoeft dit een nadere verantwoording.

Ten aanzien van het onderzoeksdoel moeten de parameters een zo hoog mogelijke betrouwbaarheid en relevantie in relatie tot het beslisgedrag van rechters hebben. De verstekzaken beïnvloeden de betrouwbaarheid en relevantie voor het onderzoek in verschillende opzichten in negatieve zin.

In de eerste plaats kunnen de in paragraaf 3.2.1 genoemde parameters om diverse redenen niet allemaal worden ingevuld. Zo wordt er tijdens verstekzaken geen gebruik gemaakt van het laatste woord, vinden er geen interrupties richting de verdediging plaats en geeft de rechtbank over het algemeen weinig informatie over de zaak prijs. Zo blijft het geslacht van de verdachte en de aanwezigheid van een strafblad vaak onbekend. In enkele zaken kan zelfs de eis niet met zekerheid worden vastgelegd door het hoge behandeltempo. Dit maakt vergelijkingen met andere zaken onzuiver en daardoor onbetrouwbaar.

Ten tweede wijkt de eisconformiteit van de uitspraak bij verstekzaken aanzienlijk af ten opzichte van de nieuwe en aangehouden zaken. Bij verstekzaken oordeelt de rechter veelvuldig conform de eis van de officier. Dat ligt ook wel voor de hand, want er wordt immers geen verweer gevoerd. Als de verstekzaken samen met de nieuwe en aangehouden zaken worden meegenomen in conclusies over het beslisgedrag van de rechter, ontstaat er

een scheef beeld waaraan ten onrechte conclusies verbonden zouden kunnen worden. Ten slotte blijkt uit onderstaande grafiek dat verstekzaken volledig willekeurig over de zitting verdeeld te zijn, wat betekent dat de het wegfilteren van deze zaken de rest van de gegevens - als het gaat om verbanden tussen tijdsverloop en beslissingsgedrag - niet aantast.

Figuur 1. De verstekzaken blijken volledig willekeurig over de zittingkwartieren verdeeld te zijn.

5.3. Verbanden tussen het beslisgedrag van de rechter en de in het onderzoek geregistreerde parameters

In deze paragraaf wordt onderzocht of er verbanden bestaan tussen de geregistreerde parameters en het beslisgedrag van de rechter. De belangrijkste gebleken parameter ten aanzien van het beslisgedrag van de rechter - de aanwezigheid van een advocaat - zal eerst worden besproken. Hierbij zal blijken dat het verband statistisch aangetoond kan worden. Vervolgens zullen er diverse andere verbanden gelegd gaan worden.

5.3.1 Relatieve afwijking van de eis en de aanwezigheid van een advocaat

Er is gekeken naar de invloed van de aanwezigheid van een advocaat op de zitting. Dit leverde een verrassende uitkomst op. De rechter blijkt meer van de eis van de officier van justitie af te wijken als er een advocaat aanwezig is.¹⁰⁸ Deze grotere afwijking is in het voordeel van de verdachte. Het verband is statistisch significant en blijkt uit onderstaand schema.¹⁰⁹

Chi Square: 9.947 Degrees of Freedom: 4 p-value: 0.041	Procentueel verschil tussen straf en eis (op basis van de index)					Totaal
	Categorie 1	Categorie 2	Categorie 3	Categorie 4	Categorie 5	
	<i>Straf hoger dan de eis</i>	<i>Straf conform de eis</i>	<i>Straf tussen 50 en 100 % van de eis</i>	<i>Straf tussen 20 en 50 % van de eis van de eis</i>	<i>Straf minder dan 20 % van de eis</i>	
<i>Advocaat aanwezig</i>	11	63	52	20	20	166
<i>Geen advocaat aanwezig</i>	10	79	38	21	7	155
<i>Totaal</i>	21	142	90	41	27	321

In de eerste categorie zijn de zaken ondergebracht waarin de rechter een straf oplegt die zwaarder is dan de straf die de officier van justitie had geëist. De tweede categorie bestaat uit zaken waarin conform de eis is beslist. De derde categorie bestaat uit zaken waarin de rechter onder de eis van de officier gaat zitten, maar niet minder dan 50 % afwijkt van deze eis (bij toepassing van de hiervoor uitgelegde index). In de vierde categorie zijn de zaken ingedeeld waar de eis minder dan 50 % wordt gevolgd, maar nog steeds meer dan 20 %

¹⁰⁸ Bij de beoordeling hiervan is alleen gekeken naar zaken waarin rechter en officier hetzelfde dachten over de bewezenverklaring, dus over de *strafbaarheid* van verdachte. Niet gerkwireerde vrijspraken en ontslagen van alle rechtsvervolging zijn niet meegenomen. In die gevallen spreekt het voor zich dat de rechter doorgaans tot een lagere straf komt dan geëist. Het ging in dit onderzoek om een verschillend oordeel over de *strafwaardigheid* van het bewezen verklaarde. Daarom is ook geen rekening gehouden met de incidentele gevallen waarin de officier een vrijspraak rekwireerde en de rechter tot een bewezenverklaring kwam. Dat verklaart ook het verschil tussen de totale zaken (321) van de tabel die de procentuele afwijking weergeeft en de totale zaken (326) van de tabel die de vrijspraken weergeeft

¹⁰⁹ De cijfers in de tabel geven het aantal zaken weer waarin de rechter al dan niet in een bepaalde mate afwijkt van de eis van de officier. Verstekzaken zijn niet in deze tabel verwerkt, omdat in die zaken geen verweer wordt gevoerd. Daardoor laat de tabel zien welke verschillen ontstaan als een advocaat de verdediging op zich neemt.

daarvan is. Tenslotte zijn in de laatste categorie de zaken opgenomen waarin de rechter minder dan 20 % de eis van de officier volgt.

Vooraf de laatste categorie valt op. In de meeste zaken waarin de rechter in sterke mate afwijkt van de eis, wordt de verdachte bijgestaan door een advocaat. Het verschil is statistisch significant ($p < 0.05$) en berust dus niet op toeval. Alternatieve verklaringen zijn ook niet goed denkbaar, zodat zonder aarzelen de conclusie kan worden getrokken dat het grote verschil te danken is aan de kwaliteit van de verweren van de advocaat.

Een tweede positief gevolg dat wordt veroorzaakt door de aanwezigheid van een raadsman is dat de verdachte vaker wordt vrijgesproken of ontslagen van alle rechtsvervolging. In de onderstaande tabel is de aanwezigheid van een advocaat afgezet tegen het aantal vrijspraken.

Tabel 2	Aantal vrijspraken/ovar's		
	Categorie 1	Categorie 2	Totaal
Chi Square: 11.282 Degrees of Freedom: 4 p-value: <0.001	Vrijspraak/ovar	Geen vrijspraak/ovar	
Advocaat aanwezig	37	167	204
Geen advocaat aanwezig	11	159	170
Totaal	48	326	374

In meer dan 75 % van de zaken waarin de verdachte werd vrijgesproken werd deze bijgestaan door een advocaat. Het verband tussen de aanwezigheid van een advocaat en de afwijking van de eis berust met een *p-waarde* van minder dan 0.001 niet op toeval. Ook hier geldt dat alternatieve verklaringen bepaald niet voor de hand liggen. Voor een verdachte die de voor hem meest gunstige uitspraak wil bewerkstelligen zijn de diensten van een advocaat dus onmisbaar.

Een mogelijke verklaring voor dit verschijnsel is het feit dat de verdachte zonder advocaat alleen staat tegenover een machtig apparaat als het OM. Een verdachte die bijgestaan wordt door een advocaat ziet zijn kansen op een gunstigere afloop voor hem toenemen. In de praktijk zal het Openbaar Ministerie namelijk zoeken naar de waarheid, maar vanuit het oogpunt dat er een verdenking ten opzichte van de verdachte bestaat.¹¹⁰ Er kan daardoor een eenzijdig beeld ontstaan van het bewijs dat tegen de verdachte is verzameld. De advocaat kan op een meer professionelere manier twijfel aan het bewijsmateriaal laten ontstaan en zal gericht dan de rechter argumenten aanvoeren tegen bewijs dat de officier aandraagt.

¹¹⁰ Corstens, p. 97.

5.3.3 Overige onderzochte verbanden

Naast de invloed van een advocaat op de uitkomst in een zaak, zijn er vele andere (maar zeker niet alle mogelijke) verbanden onderzocht tussen de in het onderzoek betrokken parameters en het beslisgedrag van de rechter. Factoren die vermoedelijk van invloed konden zijn op de uitspraak van de rechter, maar uiteindelijk niet van invloed blijken te zijn geweest, worden hieronder besproken. Het zijn vooral verbanden die prima facie voor de hand lijken te liggen, maar die allemaal ontkracht worden. Het feit dat er buiten de reeds behandelde parameters geen verbanden bestaan tussen de onderzochte parameters en het beslisgedrag van de rechter, pleit in positieve zin voor de professionaliteit van de rechterlijke macht.

5.3.3.1 Kwartier van de uitspraak en de procentuele afwijking van de eis

Onderzocht is of tijdsverloop van invloed is op de straftoemeting. De rechter is niets menselijks vreemd, dus het zou kunnen zijn dat zijn beslisgedrag verandert naarmate de zitting vordert. Dat zou kunnen worden verklaard door vermoeidheid (politierechterzittingen van zes uur zijn geen uitzondering), maar ook door een soort reflexwerking van het voortdurende getouwtrek van officier van justitie en advocaat.

Uit het onderzoek blijkt echter dat geen verband kan worden vastgesteld tussen de duur van een zitting en de beslissingen van de politierechter. Daartoe zijn de beslissingen per kwartier geclusterd, waarna per zaak is berekend in welke mate straf en eis met elkaar overeenkwamen.¹¹¹ Daarvan is vervolgens het gemiddelde genomen.¹¹² De resultaten kunnen worden samengevat in de volgende tabel, waarin de conformiteit in percentages wordt weergegeven.

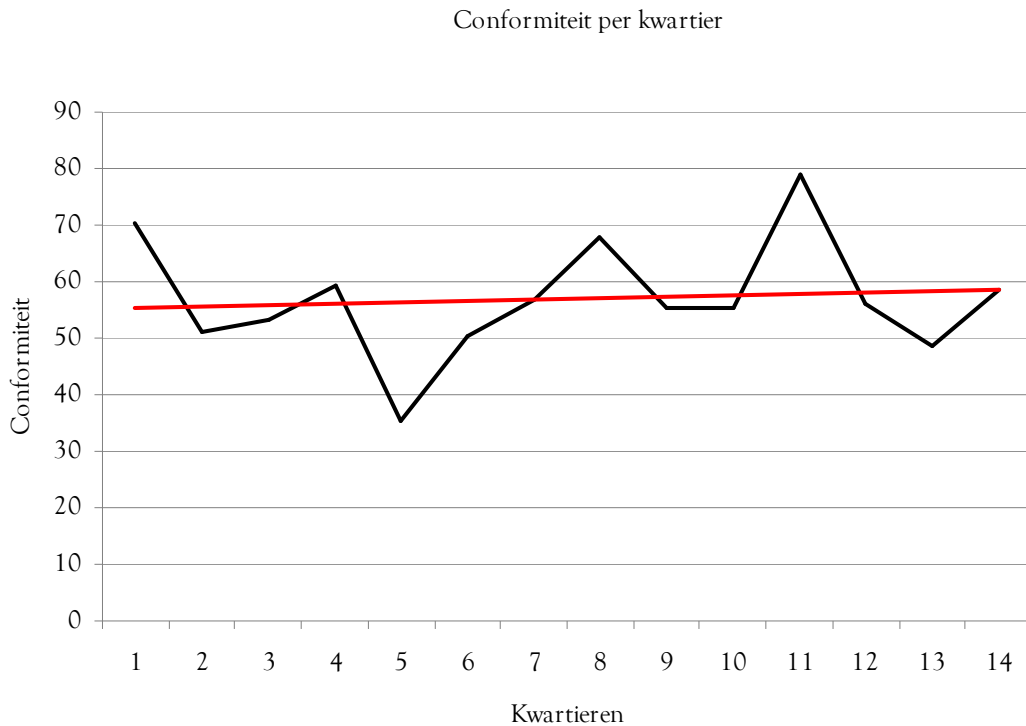
¹¹¹ Verstekzaken zijn buiten beschouwing gelaten, nu in die zaken bijna altijd de eis wordt gevolgd. Verder zijn de 2,5 % uitschieters aan de boven- en onderzijde uit de berekening gehouden om te voorkomen dat extremen het gemiddelde zouden vertekenen. Vanaf kwartier 14 zijn alle zaken geclusterd omdat veel zittingen zo'n 3,5 uur duren en daardoor na dat tijdsverloop weinig waarnemingen per kwartier konden worden gedaan.

¹¹² Om een onderlinge vergelijking mogelijk te maken is als uitgangspunt genomen dat een rechter die eerst drie keer boven de eis gaat zitten en in de volgende zaak maar 1/3 van de eis volgt, wat die twee zaken betreft gemiddeld eisconform beslist. Bij de vergelijking van uitspraken moest daarom worden afgezien van een procentuele benadering. Het eindresultaat is echter weer teruggerekend naar een percentage, dat is opgenomen in de tabel.

Tabel 2 (N=321)

Kwartier	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	≥14
Aantal zaken	8	25	20	31	19	25	25	23	24	20	13	17	19	52
Conformiteit in %	70	51	53	59	35	50	57	68	55	55	79	56	48	59

Als deze gegevens in een grafiek worden gezet, ontstaat het volgende beeld.

De rechte trendlijn geeft de gemiddelde eisconformiteit in procenten per kwartier weer. De lijn in de grafiek loopt (bijna) geheel horizontaal. Dat betekent dat het tijdsverloop van de zitting geen invloed heeft op het beslisgedrag van de rechter. Weliswaar toont de lijn een lichte stijging naarmate de zitting vordert, maar de afwijking is te gering om er conclusies aan te verbinden.¹¹³ Verdachten hoeven dus niet nerveus te worden als zij aan het einde van de zitting staan ingepland.

Daarnaast volgt uit de grafiek dat de rechter gemiddeld genomen uitkomt op 55-60 % van de eis van de officier van justitie. Er kan dus gezegd worden dat de rechter stelselmatig onder de eis van de officier beslist. Nader onderzoek heeft laten zien dat de mate van afwijking bij lichte zaken (zaken waarin de eisindex niet boven de 70 punten komt) en

¹¹³ Het verschil in conformiteit bedraagt slechts 3 %. Dat zegt evenwel niets, want tijd en eisconformiteit blijken ongecorrleerd te zijn (correlatiecoëfficiënt 0,05).

zware zaken niet gelijk is. In lichte zaken wordt gemiddeld 72% van de eis gevolgd, in zware zaken 45%.¹¹⁴

5.3.3.2 Het laatste woord en de procentuele afwijking van de eis

Het laatste woord kan variëren van een simpele ontkenning tot een uitgebreide spijtbetuiging. Uit het onderzoek blijkt dat het voeren van het laatste woord geen invloed heeft op de afwijking van de eis. Indien een verdachte het laatste woord voert om de rechter nog op andere gedachten te brengen, is dit dus van geen betekenis. Het beeld dat in de literatuur wordt geschetst,¹¹⁵ namelijk dat de rechter enkel nog maar een formele betekenis aan het laatste woord toekent, wordt door dit onderzoek bevestigd.

	<i>Procentueel verschil tussen straf en eis (op basis van de index)</i>					
Chi Square: 2.731 Degrees of Freedom: 4 p-value: 0.604	<i>Categorie 1</i>	<i>Categorie 2</i>	<i>Categorie 3</i>	<i>Categorie 4</i>	<i>Categorie 5</i>	<i>Totaal</i>
	<i>Straf hoger dan de eis</i>	<i>Straf conform de eis</i>	<i>Straf tussen 50 en 100 % van de eis</i>	<i>Straf tussen 20 en 50 % van de eis van de eis</i>	<i>Straf minder dan 20 % van de eis</i>	
<i>Verdachte voert laatste woord</i>	9	60	45	22	11	147
<i>Verdachte voert niet laatste woord</i>	12	82	45	19	16	174
<i>Totaal</i>	21	142	90	41	27	321

5.3.3.3 Geslacht van rechter en officier en de procentuele afwijking van de eis

Men zou zich de vraag kunnen stellen of vrouwen lichter worden gestraft dan mannen. Er zijn echter te weinig vrouwelijke verdachten in de populatie aanwezig om daar steekhoudende uitspraken over te doen. Eventuele conclusies zouden dan op toeval kunnen berusten.¹¹⁶

Wanneer de procentuele afwijking van de eis wordt afgezet tegen het geslacht van de rechter en officier, dan ontstaat het volgende beeld.

¹¹⁴ De verklaring ligt hierin dat in lichte zaken de rechter eerder geneigd is de eis te volgen (92 keer conform de eis tegen in grote zaken 50 keer). De oorzaak hiervan zou nader onderzocht moeten worden.

¹¹⁵ Rummelink, *Het laatste woord van de verdachte in: Strafrecht in balans*, Arnhem: Gouda Quint 1983, p. 211-232.

¹¹⁶ Slechts 66 van de 647 verdachten - zo'n 10,2% - is vrouw. De combinaties mannelijke rechter/vrouwelijke verdachte komen dan aanzienlijk lager uit.

Procentueel verschil tussen straf en eis (op basis van de index)					
Chi Square: 10.526 Degrees of Freedom: 9 p-value: 0.178	Categorie 1 <i>Straf hoger dan de eis</i>	Categorie 2 <i>Straf conform de eis</i>	Categorie 3 <i>Straf tussen 50 en 100 % van de eis</i>	Categorie 4 ¹¹⁷ <i>Straf tussen 20 en 50 % van de eis van de eis</i>	Totaal
Rechter: Man OvJ: Man	5	31	18	15	69
Rechter: Man OvJ: Vrouw	10	70	41	19	140
Rechter: Vrouw OvJ: Man	4	22	20	33	69
Rechter: Vrouw OvJ: Vrouw	2	19	11	11	43
Totaal	21	142	90	41	321

Voor de verdachte maakt het niet uit welke combinatie van rechter en OvJ hij krijgt. De kans dat dit alles op toeval berust is met een *p*-waarde van meer dan 0,19 te hoog.

5.3.3.4 Interrumpen en afkappen van de verdachte en de procentuele afwijking van de eis

De gehanteerde methode om de irritatie van de rechter tijdens een zaak te meten is door zijn interrupties en afkappingen te meten.¹¹⁸ Wanneer deze factor van invloed blijkt op de beslissing van de rechter, zou dat om verschillende redenen verklaarbaar kunnen zijn.

Ten eerste kan het mogelijk zijn dat de rechter eerder afkapt bij zaken die hem minder interesseren. In sommige politierechterzittingen worden veel dezelfde type delicten behandeld (rijden onder invloed¹¹⁹, drugszaken, winkeldiefstallen, enzovoort). Wanneer uitsluitend dit soort zaken de revue passeert, zou het mogelijk kunnen zijn dat de rechter weinig interesse kan opbrengen om constant dezelfde zaak te behandelen. De rechter kan na verloop van tijd minder gevoelig worden voor argumenten die reeds eerder op de zitting zijn aangehaald, omdat hij deze telkens opnieuw hoort. De afwijking van de eis zou op die momenten dan minder kunnen worden.

Een andere verklaring zou kunnen liggen in het feit dat de verdachte vervelend gedrag vertoont tijdens de behandeling van zijn zaak. De rechter kan hier geïrriteerd door raken en zal een verdachte meer onderbreken. Dit zal zich voornamelijk voordoen als dit type verdachten gaat afwijken van de vraag die de rechter hem stelt.

¹¹⁷ Door het geringe aantal waarnemingen kan niet worden onderscheiden naar zaken waarin minder dan 20 % van de eis werd opgelegd. Het is niet uitgesloten dat, wanneer ook die categorie erbij wordt betrokken, er wel een significant verschil ontstaat. Toekomstig onderzoek zou dit aan het licht kunnen brengen.

¹¹⁸ Zie hiervoor paragraaf 3.2.1.

¹¹⁹ In de volksmond worden deze zittingen ook wel "alcoholzittingen" genoemd.

Voor het ontdekken van een statistisch verband tussen het aantal interrupties en afkappingen van de verdachte en de procentuele afwijking van de eis is een andere methode vereist dan tot nu toe is gehanteerd. Gelet op het feit dat een chi square-berekening een calculatie voor categorische data is, kan deze bij het berekenen van een statistisch verband tussen procentuele afwijking van de eis en aantal interrupties en afkappingen niet gebruikt worden. De achterliggende reden is het feit dat afkappingen en interrupties data zijn die moeten worden gesitueerd op een schaal. Zij hebben een bepaalde waarde die met de zaak kan veranderen. De waarde staat niet op zichzelf, maar is afhankelijk van het aantal eerdere interrupties en afkappingen. Dit is anders dan in het geval van bijvoorbeeld een vrijspraak, die altijd op zichzelf staat. Iedere vrijspraak is onafhankelijk van iedere andere vrijspraak; dat is ook de reden waarom de chi square-berekening wordt toegepast om statistische verbanden te ontdekken.

Hieronder volgen de gegevens.

<i>Mate waarin de straf de eis volgt</i>						
Chi Square: 4,497 P-value: 0,343	<i>Categorie 1: Straf hoger dan de eis</i>	<i>Categorie 2: Straf conform de eis</i>	<i>Categorie 3: Straf tot 50 % van de eis</i>	<i>Categorie 4: Straf tussen 50% en 20% van de eis</i>	<i>Categorie 5: Straf minder dan 20% van de eis</i>	<i>Totaal</i>
Geen of één enkele interruptie of afkapping	20	121	72	32	21	266
Aantal interrupties en/of afkappingen groter dan 1	1	21	18	9	6	55
Totaal	21	142	90	41	27	321

Uit de tabel blijkt dat de rechter zich niet snel van de wijs laat brengen. Ondanks het feit dat de gemoederen op de zitting soms hoog oplopen, blijft de rechter consequent in zijn beslisgedrag en laat hij zich niet leiden door emoties. Dit kan met zekerheid worden gezegd, omdat de *p-waarde* van 0,34 aangeeft dat er een zeer grote kans is dat de gevonden verbanden op toeval berusten. Als er al een verband is, dan blijkt overigens de niet geïrriteerde rechter zwaarder te straffen dan de wel geïrriteerde rechter.

5.4 Conclusie

Er zijn in dit onderzoek veel parameters onderzocht, waarbij aanvankelijk de veronderstelling bestond dat er een aanzienlijke kans zou bestaan dat de rechter bij zijn uitspraak mogelijkwerijs door verschillende parameters beïnvloed zou worden. Er blijkt echter maar een gering aantal parameters van invloed te zijn op de uitspraak van de rechter. De belangrijkste factor is de aanwezigheid van een advocaat. Wanneer de verdachte in de zittingzaal wordt bijgestaan door een advocaat, zal de rechter in positieve zin voor de verdachte meer afwijken van de eis van de officier dan wanneer de verdachte zonder een advocaat verschijnt. Daarnaast zal de rechter bij de aanwezigheid van een advocaat vaker de verdachte vrijspreken van het aan hem ten laste gelegde feit. Beide parameters zijn statistisch aangetoond. De hypothese die in het begin van dit onderzoeksrapport is gesteld kan dus niet worden bevestigd. De exacte reden waarom de rechter meer afwijkt van de eis van de officier en het aantal vrijspraken hoger ligt wanneer er een advocaat aanwezig is, kan niet eenduidig beantwoord worden. Dit gegeven zou in de toekomst voor andere onderzoekers een aanleiding kunnen zijn om nader onderzoek te doen.

Andere factoren zoals de tijdsduur van een zitting, de tijdsduur van een zaak en eventuele irritaties die een verdachte bij de rechter opwekt, beïnvloeden de rechter niet op dusdanige wijze dat de invloed van die factoren statistisch aangetoond kon worden. Deze zijn dus niet van invloed op de eindbeslissing, hoewel een enkele parameter wel een erg lage *p-waarde* laat zien. Het is mogelijk dat andere statistisch aantoonbare verbanden wel degelijk bestaan, maar die zijn tot nu toe nog niet onderzocht.

Het onderzoek tracht qua onderzochte verbanden allerminst compleet te zijn. Door de enorme hoeveelheid data die verzameld is voor dit onderzoek, is het mogelijk dat er nog niet ontdekte verbanden gevonden kunnen worden die tot nu toe onbekend zijn gebleven. De database kan een beginpunt zijn van een breed spectrum van onderzoeken.

Samenvatting

In dit onderzoek staat het beslisdrag van politierechters centraal. Er wordt onderzocht in hoeverre rechters worden beïnvloed door juridisch niet relevante factoren. Om dit te onderzoeken zijn verschillende parameters gehanteerd die in verband konden worden gebracht met de uitspraak van de rechter. Bij het beslisdrag van de rechter staat met name de afwijking van de rechter ten opzichte van de eis van de officier van justitie centraal. De mate waarin wordt afgeweken van de eis van de officier is een geschikte manier om te meten in hoeverre de rechter beïnvloed wordt, omdat door deze vergelijking telkens terugkomende afwijkingen gesignaleerd kunnen worden. Indien een afwijking consequent blijkt en statistisch is te verantwoorden, kan geconcludeerd worden dat het beslisdrag van de rechter wordt beïnvloed door een parameter.

Er is ter verzameling van de te gebruiken gegevens een uniform onderzoeksformulier opgesteld dat de mogelijkheid bood om empirisch veldwerk te verrichten bij rechtbanken in verschillende regio's in Nederland. De verzamelde data zijn representatief voor de Nederlandse rechtspraktijk bij politierechterzittingen en zijn na de rechtbankbezoeken ingevoerd in een centrale database, waardoor de gegevens hanteerbaar werden voor nadere analyses.

Alvorens vergelijkingen tussen uitspraak en eis mogelijk te maken, bleek het noodzakelijk om een nevenonderzoek naar de zwaarte van straffen te verrichten. Hierbij werd juristen gevraagd om twaalf straffen in volgorde van zwaarte te categoriseren. Aan de hand van de uitkomsten van dit onderzoek is er in combinatie met enkele andere afwegingen een resultaat bereikt waarbij er aan alle mogelijke straffen een gewicht is toegekend. Hierdoor zijn alle (geëiste en opgelegde) straffen met elkaar te vergelijken.

Er blijkt - tot nu toe - één parameter te zijn die het beslisdrag van de rechter beïnvloedt dat statistisch aangetoond kan worden: de aanwezigheid van een advocaat. Advocaten blijken een voor de verdachte gunstige invloed te hebben op het oordeel van de rechter. Er wordt vaker een lichtere straf opgelegd dan wordt geëist als er een advocaat aanwezig is. Met een *p-waarde* van ($p < 0,05$) is het uitgesloten dat het geconstateerde verband op toeval berust. Bovendien vallen er meer vrijspraken in zaken waarin de verdachte wordt bijgestaan door een advocaat. Andere onderzochte parameters (o.a. het voeren van het laatste woord, aantal interrupties en afkappingen, tijdsverloop van de zitting) leverden geen verbanden op waaruit zou blijken dat de procentuele afwijking van de eis hierdoor zou worden beïnvloed. De invloed van interrupties en afkappingen in verband met de procentuele afwijking van de eis blijkt overigens wel een lage *p-waarde* te hebben.

Aan de ene kant pleit het resultaat in positieve zin voor de advocatuur: verdachten doen er verstandig aan om een advocaat in de arm te nemen. Aan de andere kant pleit het resultaat in positieve zin voor de professionaliteit en kundigheid van de rechterlijke macht: naast de aanwezigheid van een advocaat zijn er geen factoren die de uitkomst van een zaak beïnvloeden.

Literatuurlijst

Amou 2006

L. Arnou, *Strafrecht en strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2006.

Beijer 2002

A. Beijer, *Openbare strafrechtspleging*, Deventer: Kluwer 2002.

Berghuis 1992

A.C. Berghuis, 'De harde en de zachte hand - een statistische analyse van verschillen in sanctiebeleid', *Trema* 1992, p. 84-93.

Cleiren & Nijboer 2007

C.P.M. Cleiren & J.F. Nijboer, *Tekst en commentaar strafvordering*, Deventer: Kluwer 2007.

Corstens 2008

G.J.M. Corstens, *Het Nederlandse strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2008.

Van Daele 2003

D. van Daele, *Het Openbaar Ministerie en de afhandeling van strafzaken in Nederland*, Leuven: University Press 2003.

Hays 1988

W.L. Hays, *Statistics*, New York: Holt, Rinehart and Winston 1988.

Goudriaan & Eggen 2008

H. Goudriaan & A.Th.J. Eggen, *Criminaliteit en rechtshandhaving 2008*, Den Haag: WODC 2008, p. 102.

De Jong & Knigge 1993

D.H. De Jong & G. Knigge, *Strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 1993.

Kalidien & Eggen 2009

S.N. Kalidien & A.Th. J. Eggen, *Criminaliteit en rechtshandhaving 2008*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009.

De Keijser, Van Koppen & Elffers 2006

J.W. de Keijser, P.J. van Koppen & H. Elffers, '“Op de stoel van de rechter”: Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?', *Raad voor de rechtspraak* 2006, p. 27-31.

Knigge 2001

G. Knigge, *Leerstukken van strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2001.

Kronenberg & De Wilde 2007

M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Kluwer 2007.

Kuijer 2002

M. Kuijer, 'Schijn van partijdigheid: de resultaten van het WODC-rapport over wraking, verschoningscode en nevenfuncties', *NJB* 2002, p. 2089-2093.

Lawless, Robbenholt & Ulen 2010

R.M. Lawless, J.K. Robbenholt & T.S. Ulen, *Empirical Methods in Law*, New York: Aspen Publishers 2010.

Malsch 1989

M. Malsch, *Lawyers' Predictions of Judicial Decisions, A Study on Calibration of Experts* (diss. Leiden), z.p:z.u. 1989.

Malsch 1990

M. Malsch, *Advocaten voorspellen de uitkomsten van hun zaken*, Lisse: Zwets & Zeitlinger 1990.

Remmeling 1983

J. Remmeling, *Het laatste woord van de verdachte in: Strafrecht in balans*, Arnhem: Gouda Quint 1983.

Rimanque 2002

K. Rimanque, *Het recht op behoorlijke rechtsbedeling: een overzicht op basis van artikel 6 EVRM*, Apeldoorn: Maklu 2002.

Schuyt 2009

P.M. Schuyt, *Verantwoorde straftoemeting*, Deventer: Kluwer 2009.

Tak 2003

P. Tak, *The Dutch criminal justice system: Organization and operation*, The Hague: WODC 2003.

Wagenaar 2008

W.A. Wagenaar, 'Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken, Bewijsbeslissingen, straffen en hun argumentatie', *Research Memoranda* 2008, nr. 2.

Bijlage 1. Het onderzoeksformulier

Rechter m/v	Officier m/v	Datum	Rechtbank	Soort PR/EPR	Naam rechter → Naam officier van justitie →				VGDAO Int	VGDAO Afkap	J/N	Berust	Overige opmerkingen
					M1970	M1985	J/N	Recl					
09:05 H	09:30 H		M1980	V1982									
Begin	Eind	Soort zaak	Verdachte	Slachtoffer	Getuige	Desk	Recl	Incidenten	VGDAO Int	VGDAO Afkap	J/N	Berust	Overige opmerkingen
		Aangehouden [] Verstek [] Nieuw []	Verdachte [] Advocaat [] Gemachtigd []					Zwijg [] Pre Vw. [] Lr wrd [] Bieb []					
Tenlastelegging	1												
	2												
	3												
	4												
Eis													Ontk J/N Ontk J/N Ontk J/N Ontk J/N
Uitspraak													

Bijlage 2. De gehanteerde kaartjes bij het indexonderzoek

2 maanden voorwaardelijke
gevangenisstraf
+
€ 1000 boete

Faculty of law

4 weken onvoorwaardelijke
gevangenisstraf
+
120 uur werkstraf

Faculty of law

12 maanden rijontzegging
+
€750 boete

Faculty of law

200 uur werkstraf

Faculty of law

80 uur taakstraf waarvan 20 voorwaardelijk
+
€500 boete

Faculty of law

9 maanden rijontzegging waarvan 6
voorwaardelijk
+
€1750 boete

Faculty of law

€1750 boete

Faculty of law

1 maand voorwaardelijke
gevangenisstraf

Faculty of law

6 weken onvoorwaardelijke
gevangenisstraf

Faculty of law

150 uur taakstraf waarvan 100 voorwaardelijk

Faculty of law

7 dagen onvoorwaardelijke gevangenisstraf

Faculty of law

8 weken gevangenisstraf waarvan
3 weken voorwaardelijk

Faculty of law